

TİMURLU DEVLETİNDE KADIN VE STATÜSÜ WOMEN AND STATUS IN THE TIMURID STATE

TUBA TOMBULOĞLU

Dr. Öğretim Üyesi Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Assist. Prof. Dr. Mersin University, Faculty of Education Department of Turkish and Social Sciences Education
tubatombuloğlu@mersin.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-8061-4480>

Atıf / Citation

Tombuloğlu, T. 2021. "Timurlu Devletinde Kadın ve Statüsü". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 70, (Ocak-January 2021), 375-400

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 20.7.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 26.11.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 20.01.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4436>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by *iThenticate* programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-70, Ocak-January 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

TİMURLU DEVLETİNDE KADIN VE STATÜSÜ WOMEN AND STATUS IN THE TIMURID STATE

TUBA TOMBULOĞLU

Öz

Maveraünnehir’de kurulan Timurlu Devletinde kadının konumu, Moğol geleneklerinden çok daha eskiye Türk kültür mirasına dayanmaktaydı. Timurlu Hanedanı’nda kadınlar, özellikle soyağacı ve siyasi evliliklerin önemi nedeniyle toplumda kilit rol oynamışlardır. Savaş zamanı hükümdar ile seferde olan kadınlar, barış zamanları da elçiler ağırlayıp davetler vermişlerdir. Ayrıca hükümdar eşlerinin en önemli görevlerinden birisi de genç varislerin yetiştirilmesiydi. Bu husus başta Timur olmak üzere, devletin en önem verdiği konuydu. Timurlu kadınlarının gücü elbette ki sadece hanedandan ve siyasetten gelmiyordu. Ayrıca türbelerin, dini düzenin koruyucusu olarak sanata katılımda da önemli rol oynuyorlardı.

Anahtar Kelimeler: Timurlu Kadını, Timurlu Hanedan, Timur, Maveraünnehir, Saray Mülk Hanım

Abstract

The status of women in the Timurid State established in Transoxiana was based on Turkish cultural heritage much before Mongolian traditions. In the Timurid dynasty, women played a key role in society, particularly due to the importance of genealogy and political marriage. Women who were on a campaign with the ruler during war time hosted ambassadors and gave invitations in times of peace. In addition, one of the most important duties of the wives of the rulers was to raise young heirs. This issue was the most important issue for the state, specifically for Timur. The power of Timurid women absolutely did not come from the dynasty or politics. They also played an important role in participating in art as the patron of the shrines and religious order.

Key Words: Timurid Women, Timurid Dynasty, Timur, Transoxiana, Saray Mülk Hanım

Structured Abstract

Women had a very important position in the Turks since the pre-Islamic period. It is seen that women have guided politics in every period in Turkish history. Women mostly attended the conventions with the Kagan and hosted the ambassadors. In the palace protocol, women continued to maintain both pre-Islamic Turkish and Mongolian traditions. Timur's left side is always reserved for his wives. Clavijo, mentions that during the ceremony he saw Timur's nine wives in turn came and sat next to him.

Timur, came to power over Chagatay lands in 1370, but he did not have the right to power because he was not descended from Genghis Khan. Because, according to the laws of Genghis Khan, only the descendants of Genghis's could be Han. In order to legitimize this situation, Timur had to take advantage of the traditions of the Mongol Empire, which was made by the Chagatay emirs before him, and had to rule the country on his behalf by placing a descendant of Genghis Khan on the throne. Although Timur, gained power through military conquests in Transoxiana, he needed a more urgent and more practical solution to strengthen the legitimacy of his rule. That is why Timur chose to marry women descended from Genghis Khan among his legitimacy sources. Later, in Timur's successors, he would marry women from the Genghis Khan family and take the title of Küregen, which means groom. For the legitimacy of the dynasty, Both Timur's and his sons and grandchildren's marriages with wives descended from Genghis Khan were important. Generally, there were many wives, concubines, children and many servants in the Timurid dynasty. However, there was a hierarchy among women and their status reflected both their lineage and other personal traits. Some Timurid wives were the daughters of the important emirs of Transoxiana, but special attention was given to women belonging to Genghis Khan's lineage, who formed the aristocracy in the family to a large extent. It is possible to see a similar form of the Timurid heritage in the women of the Safavid state. Women were the most important actors in the circle surrounding the ruler. We see the women of the dynasty are always commemorated together with the princes and the emirs during the reception of delegations that came to meet with the members of the dynasty, travel from city to city, the deaths of the rulers and taking of bodies to the capital.

During the turbulent period following Timur's death, the chief chicks held frequent meetings with the most reliable orders to draw up an appropriate action plan. Timur used to take his wives and daughters with him while he went on expeditions. Sometimes he kept only one of his wives with him, and sent the others back to one of the state cities or ordered them to return to Samarkand. Mostly, during the expedition, Saray Mülk Hanım was with him. Timur's wives oversaw the family affairs of their children and grandchildren. This role stems from the Timurid tradition of entrusting. Within the dynasty, many sons and even some daughters were educated by senior women within the dynasty, not their mothers. Moreover, in the Timurid State, childless women could significantly influence the dynastic policy. The most powerful women of the Timurid era were generally childless. This shows that giving birth to a son does not significantly change the position of women. It is seen that women in the Timurid dynasty, as wives or mothers, did not adversely affect the rulers and orders around them with their activities, nor did they use direct rule or military power. Timurid women participated in government affairs in different ways. Such as building madrasas.

We know little about women in the Timurids, other than the courtiers. However, the economic life and the task of running the house were entirely in the hands of the woman. We learn this information mostly from the travelers of the period. İbn Arabşah mentions that women participated in the war with men. It is known that Timurid women engage in artistic and literary activities in daily life. Some Timurid women are well educated, of varied abilities, and also seem to be accepted by the intellectual and scientific circles. It is known that there were 23 women poets in this period. These women came from intellectual and noble families. Cultural activities were quite common in the Timurid country, especially in Herat. Because these events also included women.

The most important resources we have about the dressing style of Timurid women are miniatures. Red caftans made of silk usually attract attention in women's clothing in miniatures. In the beginning, the Timurids, who used clothes similar to the Ilkhanid period, remained in this style for a while, but over time, the Timurid dynasty started to form its own fashion style, producing fine workmanship fabrics and wearing quality clothes. It is seen that this situation is reflected in miniatures. The first change regarding the differences of the clothes is to shorten their lengths and to sew more properly. The clothes that reveal the leg and neck part stand out.

Giriş

İslam öncesi dönemden itibaren Türk devletlerinde kadınlar gerek siyasette gerek günlük hayatta oldukça önemli bir yere sahipti. Kimi zaman kağanın eşi olarak siyasette söz sahibi olan kadınlar, kimi zaman naibe olup devlet idare etmiş kimi zaman da at sırtında erkeklerle beraber ok atıp kılıç kullanmışlardır. Türk devlet geleneğinde, Kağan ve Hatun'un devleti birlikte yönetmesi toplum yapısına da yansımıştır. Türk tarihinin hemen hemen her döneminde kadınların siyasete yön verdiği görülmektedir. Hükümdar eşleri genellikle kağanla birlikte devlet meclislerine katılmış bazen de gelen elçileri ayrıca kabul etmişlerdir.¹

“Gök kubbeyi devlet, çadırı ise ailenin örtüsü” kabul eden Türklerde devlet düzeni ve güçlü bir toplum yapısına sahip olabilmek arasında çok yakın ilişkiler mevcuttur. Güçlü bir toplumun temeli de güçlü aileden geçmektedir. Aile, Türk milletine ilham kaynağı olmuş bu sebeple Bahaeddin Ögel “Türk ailesi, devletin ve ordunun temelidir. Türk ailesini Türk tarihinin gelişmesi ve akışı içinde aramak gerekir” sözleri bu kurumun önemini ortaya koymaktadır.²

Türkistan'da İslamiyet öncesi dönemlerde ve İslamiyet'in kabul edildiği ilk yıllarda iki aile tipine rastlanmaktadır. Bunlar “ana ailesi” ve “baba ailesi” dir. Ana ailesi “erkek nişanlıyken veya evlendikten sonra kız evine gider kayınbabasına hizmet ederdi.”³ Damadın gelinin ailesinin yanına bırakılıp bir müddet nişanlısının ailesine hizmet etmesi eski Moğol bir âdetidir.⁴ Türk aile yapısı ataerkindir.⁵ Ancak Türklerde ataerkilliğin bir türü olan “pederi” görülmektedir. Yani babanın mutlak hâkimiyeti söz konusu olmamakla birlikte kadının ve çocuğun çeşitli hakları mevcuttur.⁶

Bunun yanında Hunlarda, Kök Türklerde ve Oğuzlarda “levirat” adı verilen bir aile düzeni bulunmaktaydı. Buna göre erkek evladın ölen ağabeyinin dul kalan eşiyle veya dul kalan amca eşiyle evlenebiliyorlardı.⁷ Levirat türü evlilik X. yüzyılda Oğuzlar arasında

¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 269-270.

² Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001, s. 685; Gülin Ögüt Eker, “Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi”, *Erdem*, 13/37, 2001, s. 134.

³ İlhan Aksoy, “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/16, Kış/2011, s. 11-19.

⁴ Wolfram Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev: Nimet Uluğtuğ, İdeal Matbaası, Ankara 1942, s. 48, 60.

⁵ Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara, 1988, s. 34.

⁶ İbrahim Tellioglu, “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”, *A. Ü. Türkiyat Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 55, Erzurum 2016, s. 211; Abdülkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *İÜFTD*, 33, 1980-81, s. 162-163; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 216.

⁷ Musa Şamil Yüksel, “Türk Kültüründe “Levirat” ve Timurlularda Uygulanışı”, *Turkish Studies: International Periodical for the Languages*, Vol: 5/3, 2010, s. 2028. Ögel, *Dünden Bugüne*, s. 241.

oldukça yaygın olarak görülmekteydi. Plano Carpini seyahatnamesinde “erkekler babalarının ölümünden sonra öz anneleri dışında babalarının diğer eşleriyle evlenebilirler. Bir kardeşin ölümünden sonra diğer bir küçük kardeş veya akrabalarından bir üye, onun karısıyla evlenmek zorundadır” der.⁸ Ayrıca Karahanlı, Selçuklu ve Timurlu devletlerinde bu evlilik türünün örneklerini görmek mümkündür. Timurlularda evlilik kurumu, Türk-Moğol geleneklerine göre yürütülmüştür. Hanedan evlilikleri genellikle siyasi ittifak kurmak ve meşruiyet kazanmak adına yapılırken sıkça karşımıza çıkan levirat türü evlilikler de meşruiyeti korumak adına yapılmıştır.⁹ Mesela Şahruh’un eşi Cengiz Han soyundan Mülket Ağa 1394 yılında ölen ağabeyi Ömer Şeyh’in hanımlarındandı.¹⁰

Hunlardan itibaren han, törenle tahta geçip unvan aldığı zaman karısının da törenle hatun unvanını aldığı bilinen bir gelenektir.¹¹ Ancak İslamiyet sonrasında Türkler, girdikleri kültürün de etkisiyle otoritelerin ve hanedan mensuplarının kullandıkları unvanlarda değişim göstermiştir. Karahanlı ve Selçuklu hanedanı nispeten de Timurlu hanedan kadınları ülke topraklarının hanedanın ortak malı sayılması anlayışıyla “Terken” unvanı kullandıkları görülmektedir.¹² Timurlularda çoğunlukla bige, beki, begim, ağa, ağaçe, hanike, sultan gibi unvan ya da sıfatlara rastlamaktayız. Timur’un ablası Kutluk Terken Ağa, Şahruh’un torunu Fatma Bibi, Uluğ Bey’in hanımı Aka Bike, Hanzade Begim gibi isimler mevcuttur. Ancak bu isimlerin en ihtişamlısı muhakkak ki “Yüce Taht”ın sahibi manasına gelen Mehd-i Ulya’dır. Daha çok Şahruh’un eşi Gevherşad için kullanılan bu sıfat, Abdurrezzak Semerkandi tarafından Mihri Nigar Ağa ve Hanzade Begüm içinde kullanılmıştır.¹³ Safavi hükümdarı Muhammed Hüdabende’nin eşi Hayrunnisa Begüm’de Mehd-i Ulya olarak anılmıştır.¹⁴

Timur, 1370 yılında Çağatay toprakları üzerinde iktidara gelmiştir, ancak aslında Cengiz Han soyundan gelmediği için iktidara gelme hakkı bulunmuyordu. Çünkü Cengiz Han yasalarına göre sadece Cengiz’in soyundan gelen kişiler Han olabilirdi. Timur bu durumu meşrulaştırmak için kendisinden önce idareyi elinde tutan Çağatay emirlerinin yaptığı Moğol İmparatorluğu’nun geleneklerinden yararlanarak tahta Cengiz Han soyundan gelen birisini oturtarak ülkeyi onun adına idare etmek zorunda kalmıştır.¹⁵

⁸ Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, Çev: Ergin Ayan, Kronik Yayınevi, 2018, s. 42.

⁹ Muhammed Emin Koçak, *Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin bir Güç: Timurlu Hanedan Kadınları*, Basılmamış YL Tezi, Ankara 2020, s. 65.

¹⁰ Abdurrezzak Semerkandi, *Matla-ı Sadeyn ve Mecma-i Bahreyn*, Trc. Asaniddin Urunbayev, II, Özbekistan Neşriyatı, Taşkent 2008 s. 751.

¹¹ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 259.

¹² Osman Turan, “Türkân değil Terken-Terken Unvanı Hakkında” *Türk Hukuk Dergisi*, VI, Ankara 1944, s. 67-73; Saadettin Gömeç, “Terken Unvanı Hakkında”, *A. Ü DTCF Türkoloji Dergisi*, 17, 2 2010, s. 109; Sevim Can, “Büyük Selçuklu Devleti’nde Siyasi Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması (Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Büyük Selçuklu Tarihi)”, *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Lotus Yayınevi, Ankara 2011, s. 395.

¹³ Semerkandi, *Matla*, s. 85, 387.

¹⁴ Gülay Karadağ Çınar, “Safevi Devleti’nin Güçlü Melikesi Hayrunnisa Begüm (985-987/1578-1579)”, *Türkiyat Mecmuası*, 21/2, 2011, s. 89.

¹⁵ Şerefeddin Ali-i Yezdi, *Zafername*, Trc. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 95; Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafername*, Trc. Necati Lugal. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 68-69; Musa Şamil Yüksel, “Timurlularda Kadın”, *Orta çağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, 569-592, Lotus Yayınevi, Ankara 2011, s. 572; Syed

Moğol tarihinin en önemli kadın kahramanlarından birisi Alan Ko'a, Cengiz Han'ın kurduğu hanedanın koruyucusudur. Alan Ko'a, Cengizliler için asırlar boyu önemini korumuş böylece kutsal bir hanedan olarak kalmıştır. Bu soydan gelen kadınlar da toplum nezdinde büyük prestije sahip olmuşlar ve bu soya mensup kişiler de Moğol İmparatorluğu'nun sahibi olarak değerlendirilmiştir.¹⁶Timurluların soyunun Alan Ko'a'dan geldiğine dair şecere kaydı Timur'un torunu Halil Sultan için hazırlanmış ve Topkapı Sarayında bulunmaktadır. Buradaki Timurlu şeceresi Alan Ko'a ile başlamaktadır.¹⁷ Aynı şekilde Mirhand tarafından yazılan Habibu's-Siyer'de de şecere Alan Ko'a'ya dayandırılmaktadır. Alan Ko'a Moğol ve Türk-Moğol hanedanlarını birleştiren efsanevi bir figürdü. Türk ve Moğol toplumları için anneden gelen soy çok önemliydi. Timur'u Cengiz'e ve ortak bir kadın ataya bağlayan bir şecerenin benimsenmesiyle Timurlu ailesi içinde kadınların önemi daha da artmıştır.¹⁸

Timurlu kadını ve Timurlu kadının hanedan içindeki rolü ile ilgili bugüne kadar Prof. Dr. Beatrice Forbes Manz, Prof. Dr. Hayrunnisa Alan ve Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel tarafından birbirinden değerli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmada, daha önce yapılan çalışmalara ek olarak, konuların tekrar mahiyetinden kaçınılarak kadının durumuyla ilgili eksik kalan bazı hususlara değinilecektir. Zaman zaman da Timurluların çağdaşı devletlerle karşılaştırmalar yapılarak önemli bazı kavramların altı çizilmeye çalışılacaktır.

1. Timurlu Hanedanında Kadının Durumu

Türk-Moğol geleneği kadınlara yaşam içerisinde önem atfetmeyle birlikte kamusal bir konum da sağlıyordu. Zira İslami ideoloji kadınları daha çok inzivaya çekilmeye zorluyordu.¹⁹ Türk ve Moğol kadınları daima çağdaşlarına göre daha az sınırlandırılmış bir yaşam sürmüş kadınların siyasi ve sosyal kurumlara katılımları İslamlaşma sonrasında da aynen devam etmiştir. Timurlu tarihine baktığımızda özellikle Timur'un eşlerinden hiçbirinin doğrudan hükmetme yetkisi ya da askerî yetkiye sahip olduğu görülmemektedir. Ancak tarihi kaynaklar, Cengiz Han soyundan gelen veya önemli bir emirin kızı olan bazı Timurlu kadınların prestijini, bağımsız davrandıklarını veya finansal güce sahip olduklarını

Jamaluddin, "Status of Women of The Ruling Timurid Family", *Proceedings of the Indian History Congress*, 1984, 45, s. 790.

¹⁶ Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't-Tawarikh, Compendium of Chroniclers: A History of the Mongols*, trc. Wheeler M. Thackston, ed. Şinasi Tekin- Gönül Alpay Tekin, Boston: Harvard University Press, 1999, 1: 81; Nilgün Dalkesen, *Gender Roles and Women's Status in Central Asia and Anatolia Between the Thirteenth and Sixteenth Centuries*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2007, s. 103, 192; Koçak, *Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin bir Güç*, s. 10-11.

¹⁷ Osman F. Sertkaya, "Timürlü Şeceresi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 9-10, 1981, s. 243.

¹⁸ Khwandamir, *Habibu's-Siyar Tom Three* trc. - haz. Wheeler M. Thackston, Cambridge: Sources of Oriental Languages and Literatures 24, Harvard University, 1994, 3, s. 227; Özgür Türker, *Nefesten Taşa, Taştan Kağıda: Türkler ve Moğollarda Tarih Yazıcılığı*, Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken 2014, s. 41-51; Priscilla P. Soucek, "Timurid Women: A Cultural Perspective", *Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage and Piety*, Ed. by Gavin R. G. Hambly, St. Martin's Press, New York 1999, s. 214.

¹⁹ Beatrice Forbes Manz, "Women in Timurid Dynastic Politics", *Women in Iran From the Rise of Islam to 1800*, Ed. Guity Nashat- Lois Beck, University of Illinois Press, Urbana and Chicago 2003, s. 121.

doğrulmaktadır. Ayrıca, Timur'un ölümünden sonraki dönemlerde kadınların nüfuzu artmış hatta oğulları için doğrudan olmasa da naiip gibi hareket etme özgürlüğüne kavuşmuşlardır.

Kastilya Kralı III. Henry'nin elçisi Clavijo, 1404 yılında Timur'un başkenti Semerkant'ı ziyaret ettiğinde, Timurlu sarayında harem anlayışının olmadığını bunun yerine kadınların Semerkant'ın hemen dışında bulunan duvarsız bahçelerde yaşadığını iddia etmektedir. Kadınlar, Timur ve komutanları gibi ipek işlemeli, süslü büyük çadırlarda ikamet etmekteydiler. Clavijo, devlet otağı dışında muazzam üç otağ gördüğünü ilkinin çok ihtişamlı olduğunu duvarlarının kırmızı duvar örtülerinden yapıldığını ancak çok süslü olmadığını tek süsünün beyaz kurdeleler olduğunu kurdelelerinde avuç büyüklüğünde gümüşlerle ve gümüşlerinde değerli taşlarla işlendiğini belirtir. Yakınında muazzam bir çadır daha bulunduğunu sonra da bir sıra üzerine kurulmuş ve geçitlerle birbirine bağlanmış dört çadır daha gördüğünü söyler. Bu iki otağın ilkinin Timur'un baş hanımı Saray Mülk Hanım'a, ikincisinin de "küçük hanım" olarak bilinen Tükel hanıma²⁰ ait olduğunu aktarır. Kurulmuş üçüncü otağın da birçok çadırdan oluştuğunu burada da ya Timur'un ya da torunlarının eşleri tarafından kullanıldığını kız ve erkek torunlarının Timur gibi yaz kış burada ikamet ettiklerini söylemektedir.²¹

Timurlu kadınının etkisi ve konumunu analiz etmek için Timur'un evlilik ittifaklarına bakmak faydalı olacaktır. Başlangıçta Çağatay Hanlığı topraklarında kurulan devlette Timur'un iktidar hakkı bulunmuyordu. Timur bu durumu meşrulaştırmak için Moğol İmparatorluğu'nun geleneklerinden yararlanmıştı. Bunlardan birisi Cengiz Han soyundan gelen ya da önemli Çağatay ailelerinin yöneticileri ile ittifak evlilikleri kurarak konumunu güçlendirmeye çalışmaktı. Bu ittifaklarla Timur aynı zamanda Arlat, Celayir, Süldüz, Tarhan, Karahıtay ve Yasavur gibi büyük ailelerle güçlü bağlar kurmuş oluyordu. Önemli beylerin aileleriyle yapılan ittifak evlilikleri aynı zamanda güvendiği ve önemli görevler vereceği emirlerin meydana çıkmasına yardımcı olmuştur. Timur, Maveraiünnehir'de iktidarı askerî fetihler yoluyla elde etmiş olsa da hâkimiyetinin meşruiyetini kuvvetlendirebilmek için daha acil ve daha pratik bir çözüme ihtiyaç duymuştur. Timur bu yüzden meşruiyet kaynakları arasında Cengiz Han soyundan gelen kadınlarla evlenme yolunu seçmiştir. Daha sonra Timur'un halefleri de Cengiz Han sülalesinden gelen kadınlarla evlenerek damat anlamına gelen Küregen unvanını alacaktır.²² Hanedanın meşruiyeti için hem Timur'un hem de oğulları ve torunlarının Cengiz Han soyundan gelen eşlerle yaptığı evlilikler bulunduğu coğrafyadaki milletlere kendisini kabul ettirmesi açısından önemliydi. Ancak Timurlu sülalesi en parlak dönemlerinde bile Timurlu emirlerinin iktidarı ele geçirme girişimlerini durduramamış

²⁰ Tokal: hanımların en küçüğü. Bkz: Ergene, "Türkçesi Sözlüklerinde Kadınlı İlgili Sözlük Birimleri", *Türklerde Kadın*, Edt: Alparslan Demir, Tuba Tombuloğlu, Oğuz Polatel, Kömen Yayınevi, 2020, s. 408.

²¹ Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Trc. Ömer Rıza Doğrul, Köprü Yayınları, İstanbul 2016, s. 181-183.

²² Nazmiye Togan, "Temür Zamanında Aristokrat Türk Kadını", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 5/1-4 (1973), s. 5; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 7; Musa Şamil Yüksel, "Meşruiyet Kaynağı Olarak Timurlu Kadını", *Ekev Akademi Dergisi*, 14/45, 2010, 237; Lisa Balabanlılar, "The Begims of the Mystic Feast: Turco-Mongol Tradition in the Mughal Harem", *The Journal of Asian Studies* 69/1, February 2010, s. 126.

iktidarı korumak için evlilikler yeterli olmamıştır. Tüm bu durumları göz önüne alırsak evlilik ittifakları Timur'un kendisi, oğulları ve torunları için edindiği eş adaylarına büyük prestij kazandırmıştır. Özellikle, Timur'un büyük eşi olarak anılan Saray-Mülk Hanım, küçük eş olarak anılan Tuman Ağa ve Timur'un büyük oğlu Cihangir'in ölümünden sonra kardeşi Miranşah ile evlenmiş olan eşi Hanzade ve Emir Gıyaseddin Tarhani'nin kızı olan ve Şahrüh'la evlenen Gevherşad, Timurlu tarihinde çeşitli şekillerde önemli rol oynamışlardır. Timur ve oğulları Cihangir ve Miranşah'ın Cengiz Han soyundan gelen eşleri sadece onların prestijini arttırmakla kalmadılar. Ayrıca özel Küregen unvanını kullanma hakkı da verdiler. Buna karşılık bu soylu kadınlara da tüm aile tarafından özel bir saygı gösterildi.

Daha sonraki dönemlerde de hanedanlığın yeni bir kolu hâkimiyeti ele geçirdiğinde, başarılı hükümdarlar yönetimlerinin meşruiyetlerini arttırmak için Cengiz Han soyundan kadınlarla evlenmeye dikkat ettiler. Gücün meşruiyetinde kritik figür olan Timurlu kadını, evlendiği zaman kimliğinin bağımsızlığını korumaya devam etti. Bu durum kendi kimliğine ve soyuna bağlılığını ifade edebilmesini sağladı. Timurlularda annenin kökeni oğullarının durumuna da yansımıştır. Timurlu çocukları tıpkı annelerinkine gibi bağımlılığı ve kimliklerini sürekli olarak gösteren anne soyundan gelen isimler aldılar. Bu nedenle hanedan kadınlarının, ailelerinin politik etkinliğini sağlamak ve korumak için oynadığı rol, yetki ve güç açısından önemli bir faktör olarak görülebilir.²³

Timurlu hanesinde genellikle çok sayıda eş, cariye, çocuk ve hizmetli bulunurdu. Ancak kadınlar arasında bir hiyerarşi vardı. Statüleri hem soylarını hem de diğer kişisel özelliklerini yansıtıyordu. Bazı Timurlu eşler, Maveraünnehir'in önemli emirlerinin kızlarıydı ancak büyük ölçüde aile içinde aristokrasi oluşturan Cengiz Han soyuna mensup kadınlara özel önem verilirdi. Timurlu mirasının benzer bir şeklini Safevi devleti kadınlarında da görmek mümkündür. Bir harem sistemine sahip olan Safevi Devletinin kadınları, önemli kabileler ya da seçkin din adamlarıyla stratejik evlilikler yoluyla ittifaklar yapmışlar bu da hanedanın meşruiyetini sağlamıştırmıştır. Örneğin, Mazenderan'daki Dulkadirli Türkmenlerinden Mir Abdullah Han'ın kızı Hayrünnesa Begüm²⁴ ve Şah İsmail'in eşi Musullu Türkmen reislerinden Mihmad Bey'in kızı Taclı Begüm²⁵ gibi örnekler bu çerçevede gösreilebilir. Bir diğer benzerlik Akkoyunlu kadınlarında da görülmektedir. Akkoyunlu Türkmenleri sık sık Trabzon-Rum İmparatorluğuna akınları neticesinde III. Aleksios'a korku vermişlerdir. Bunun üzerine imparator akrabalık tesis etme yoluyla akınları durdurmaya çalışmış ve kız kardeşi Mariya ile Fahrettin Kutlu Bey'i evlendirmiştir. Daha sonraki dönemlerde Trabzon-Rum İmparatorluğu ile yapılan başka evliliklere de rastlanmaktadır.²⁶ Bunun dışında Timurlularla Akkoyunlular, Timurlularla Karakoyunlular, Akkoyunlularla Karakoyunlu hanedanları arasında evlilik ittifaklarını görmek mümkündür.

²³ Balabanlılar, *The Begins of the Mystic Feast*, s. 127.

²⁴ Karadağ Çınar, *Safevi Devleti'nin Güçlü Melikesi*, s. 89.

²⁵ Tufan Gündüz, "Şah İsmail'in Eşi Taclı Begüm", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51, Ankara 2009, s. 223.

²⁶ Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu Devleti'nde Siyasi Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu", *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 414.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın annesi Saray Hanım, oğlunun siyasi çıkarlarını temsil etmek amacıyla 1466 yılında Memlük yöneticileriyle görüşmek üzere diplomatik bir sıfatla Kahire'ye seyahat etmiştir.²⁷ Bunun sonucunda Uzun Hasan'ın yaptığı evlilik daha sonra Safevi Devletinin kurucusu olan Şah İsmail'e yüksek derecede siyasi meşruiyet kazandırmıştır.²⁸

Türk gelenekleri ve Cengiz yasasına göre, erkekler eşlerinin tavsiyelerini isterler ve bu tavsiyelere saygı duyarlardı. Gerçekten de Türk ve Moğol kadınları, eşlerinin yokluğunda veya eşleri öldüğünde hükümet ve askerî sorumlulukları üstlenerek bir naip gibi davranırlardı.²⁹ Her ne kadar Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Terken Hatun'un Selçuklu tahtı ve devletinin tek hâkimi olması gibi³⁰ ya da Ögeday'ın ölümünden sonra hüküm süren Töregene Hatun³¹ veya Güyük'ün ölümünden sonra iktidarda kalan Oğul Gaymış³² kadar değilse de Timurlu bazı kadınlara da devlet işleri konusunda açıkça danışıldığı bilinmektedir.

Timur'un ölümünü takip eden çalkantılı dönemde, baş hatunların uygun bir eylem planı çizmek için en güvenilir emirlerle sık sık toplantı yaptıkları, yine emirlerin kendi başlarına büyük kararlar aldıklarında bile öncelikle Timur'un eşlerinin onayını ve iş birliklerini kazanmak için onlara danıştıkları Yezdi tarafından aktarılmaktadır.³³ Timurlu tarihinde eşine hükmetmeyi ve fiili hükümdar olmayı amaçlayan kadınların başında Halil Sultan'ın eşi Şadmülk Ağa gelir. Yezdi ve İbn Arabşah, eserlerinde bu durumu eleştirmektedir. İbni Arabşah aynen şu ifadeleri kullanmaktadır: “Sanki geniş bir elbise dikmişler de ikisi aynı elbise içine girmiş gibiydiler. Sonunda Halil Sultan kadın diliyle, kadını ise Halil Sultan'ın diliyle konuşmaya başladı. Öyle ki artık Halil Sultan Şadmülk'ün görüşünü almadan tek bir ferman bile yayınlamıyor, devlet işlerinde ona danışmadan bir adım dahi atmıyordu. Kısacası Halil Sultan bütün ipleri onun eline teslim etmiş, iradesini onun irade zincirine bağlamıştı”.³⁴

Timur'un önem verdiği kadınların başında ablası Kutluk Terken Ağa gelmektedir. Annelerinin ölümünden sonra evi yöneten Kutluk Terken Ağa, Timur'un yaşadığı çeşitli sıkıntılı olaylarda ona destek olmuştur. Ayrıca devletin kuruluşundan sonra da Timur üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Kutluk Terken Ağa, ilk önce Duğlat emirlerinden olan Sultan Duğlat ile evlenmiş eşinin ölümünden sonra yine Duğlatlardan Emir Davut ile evlenmiştir. 1362 yılında Timur Mahan'da Türkmenlere esir düşmüş daha sonra onlardan kurtularak 48 gün boyunca Semerkant'ta Kutluk Terken Ağa'nın evinde kalmıştır.³⁵ Timur, ablası Kutluk Terken Ağa'nın ölümünün ardından çok üzülmüştür. Bu

²⁷ John Wood, *The Akkoyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Salt Lake City: University of Utah Press, 1999, s. 95.

²⁸ Balabanlılar, *The Begins of the Mystic Feast*, s. 127.

²⁹ Can, *Büyük Selçuklu Devleti'nde Siyasi Gücün Kadınlar*, s. 395; Soucek, *Timurid Women*, s. 201.

³⁰ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993, s. 220

³¹ Alaaddin Ata Melik Cuveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2013, s. 57; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. M. Reşat Uzman, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980, s. 261.

³² Cuveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 242; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 265.

³³ Yezdi, *Zafename*, s. 455, 458.

³⁴ İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur*, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 414.

³⁵ Şami, *Zafename*, s. 24-25; John E. Woods, *The Timurid Dynasty*, Bloomington: Indiana University, 1990, s. 17; Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk (Bozkarların Son Göçebe Fatih)*, Trc. Zuhul Bilgin, Kronik Yayınları, İstanbul

durum Timur'un aile ilişkilerine önem verdiğiine dair önemli bir kanıttır. Kutluk Terken Ağa, Timurlularda güçlü kadınların bozkır geleneğinde somutlaşmış en önemli örneklerinden biridir.³⁶ Buna benzer bir örneği Timurlu soyundan gelen ve Babür Devleti'nin kurucusu olan Babür ile kız kardeşi Gülbeden Begüm arasında da görmek mümkündür.

Kadının konumuna, Timurluların torunu olan ve Hindistan'da kurulan Babürlü Devleti açısından da bakmakta fayda vardır. Babür'ün hatıratı, kadınların hanedan içindeki konumlarını olağanüstü derecede saygılı bir şekilde yansıtmaktadır. Babür, karmaşık aile tarihini ve Hindistan'da devam eden Timurlu hanedan soyunu, kadın ilişkileri açısından hatıratında ele almaktadır. Babür, geniş ailesinin kızlarını, kadınlarını, cariyelerini evlilik ittifaklarını uzun ve ayrıntılı bir şekilde açıklarken hanedanının iç politikasını da detaylı bir şekilde anlatmıştır. Babür hatıratında, Timurlu hanedan meclisine saygın kadınların katılımının, tüm Timurlu dönemi boyunca devam ettiğinden bahseder. Babür, babasının ölümünden kısa bir süre sonra Fergana hükümdarı olarak tehdit edildiğinde, destekçileri ve büyükannesi İsen Devlet Begimle onların entrikalarını bertaraf etmek için bir araya gelmiştir. Fikir ve tedbir hususunda büyük annesi İsen Devlet Begim gibi bir kadının az bulunduğunu, fevkalade akıllı ve tedbirli olduğunu işlerin çoğunlukla ona danışılarak yapıldığını büyük bir hayranlıkla aktarmaktadır.³⁷

Timur, seferlere çıkarken eşlerini ve kızlarını da yanında götürürdü. Bazen eşlerinden sadece birini yanında bulundurur, diğerlerini ise devletin şehirlerinden birine geri gönderir veya Semerkant'a dönmelerini emrederdi. Çoğunlukla sefer sırasında yanına Saray Mülk Hanım ve Şehzade Şahruhla, Şehzade Halil ve diğer torunlarının geldiği görülmekle birlikte³⁸ bazen de Tümen Ağa³⁹ ve diğer hanımlar⁴⁰ eşlik ederdi. Timur, seferleri sırasında sık sık eşlerinin, çocuklarının ve torunlarının ailelerini de içeren aile işlerini denetlerdi. Ordugâhların kurulmasını sağlar, ailenin hizmetkârlarının bile seyahatini denetlerdi.⁴¹ Daha sonraki dönemlerde, Timurlu kadınlarının bir ordugâhın işlerini denetlediğini görmekteyiz. Hafız-ı Abru, Timur'un torunu İskender Sultan, ilk kez Fars'a gittiğinde eşi Bikisi Sultan'ı ordugâhı kendi başına kurması için Yezd'e gönderildiğinden bahsetmektedir.⁴² Timur'un seferden dönüp Semerkant'a geldiği zaman eşlerinin, şehzadelerin ve ulemanın onu zafer alaylarıyla karşılamaya ve selamlamaya geldikleri kaynaklarda bahsedilmiştir. Ayrıca bazı zamanlarda Saray Mülk Hanım, Tuman Ağa ve şehzadeler sefer sırasında ağırlıklardan önce Timur'un yanına gelirdi. Her iki durumda da

2017, s. 89-90; Nushin Arbabzadah, "Women and Religious Patronage in the Timurid Empire", *Afghanistan's Islam: From Conversion to the Taliban*, Ed. Nile Green. 56-70. California: University of California Press, 2017, s. 59; Dalkesen, *Gender Roles and Women's Status*, s. 218; Koçak, *Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin bir Güç*, s. 26.

³⁶ Soucek, *Timurid Women*, s. 202; Arbabzadah, *Women and Religious Patronage*, s. 59.

³⁷ Zahirüddin Muhammed Babür, *Baburnâme*, (*Babur'un Hatıratı*), Trc. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, I, 1970, s. 38.

³⁸ Yezdi, *Zafername*, s. 157.

³⁹ Yezdi, *Zafername*, s. 201.

⁴⁰ Yezdi, *Zafername*, s. 203.

⁴¹ Soucek, *Timurid Women*, s. 202.

⁴² Hafız-ı Abru, *Zubdet'ü Tevarih-i Baysunguri*, I, Yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadi, Tahran 1380, s. 51.

Timur'a uygun pişkeşler⁴³ sunulur, fakir ve yoksullara sadakalar dağıtılır, bayramlar düzenlenirdi.⁴⁴

Yezdi eserinde, Saray Mülk Hanım için Mehd-i Ulya unvanını kullanmıştır. Ancak Mehd-i Ulya genellikle çocuk doğuran kadınlar için kullanılmıştır. Bununla birlikte Saray Mülk Hanım, Timur'un çocuklarının çoğunun koruyucu annesi olmuştur. Bu rol Timurlu geleneklerinin emanet etme özelliğinden kaynaklanmaktaydı. Hanedan içerisinde birçok oğul ve hatta bazı kız çocuklarını kendi anneleri değil, hanedan içindeki üst düzey kadınlar eğitiyordu. Şahrüh'un oğlu İbrahim Sultan büyürken üç kişiye emanet edilmişti: süt anne (ineke)⁴⁵, bir atabey ve Timur'un eşlerinden Tümen Ağa'ya aynı şekilde Uluğ Bey'de Saray Mülk Hanım'a bırakılmıştır.⁴⁶ Halil Sultan iki aylıkken Saray Mülk Hanım, annesi Hanzade için ziyafet tertip edip şehzadenin bakımını üstlenmiştir.⁴⁷ Birinci hanım dâhil olmak üzere, genç bir varisin yetiştirilmesi için aday gösterilen tüm kadınlar bunu bir ayrıcalık olarak görmüşler ve bu hadiseyi bayramlar düzenleyerek kutlamışlardır.⁴⁸ Neticede Timur hanımlarından birinin dikkatli gözetimi altında, varislerin resmi eğitimleri ve askerî eğitimleri, özel olarak atanmış bir öğretmen tarafından verilmiştir.

Şahrüh'un torunu Abdullatif, çocukluğundan itibaren dedesi Şahrüh'un sarayında babaannesi Gevher Şad tarafından büyütülmüştür. Ancak Gevher Şad, Mirza Baysungur'un oğlu Emirzade Alaüddeve'ye karşı fazla düşküdü ve diğer evlatlarına ve torunlarına fazla ilgi göstermezdi. Abdullatif bu durumdan dolayı çok üzgündü. Bu durum bize hem büyükannesi hem de koruyucu annesi olmasına rağmen çatışmalara yol açabileceğini göstermektedir.⁴⁹ Ayrıca evlatlık uygulaması, torunların merkezde tutularak hükümdarın yakın gözetimi altında yetiştirildiğine işaret eder. Bu durum bize Timurlularda anneler tarafından şehzadelere aşırı savunmacı tutumların engellenmesi için ortak ebeveynlik veya evlatlık sisteminin geliştirildiğini düşündürmektedir. Zira hanedan içi savunmacı tutumun yıkıcı düzeyde olduğunu Osmanlı tarihinde görmek mümkündür.⁵⁰

2. Evlilik İttifakları

En eski Türk yazıtları, hanedan soyunun kurulmasında kadın ve erkeğin soyunun önemini doğrular ancak 14. yüzyılda Osmanlı hanedanının bütünlüğü ve özerkliği konusu çok ihtiyatlı bir hale gelmiştir. Osmanlı hanedanına duyulan saygı mirasçısı olduğu iki ana gelenekten kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki İslam öncesinden beri hâkim olan kut

⁴³ Pişkeş: Türk-Moğol geleneğinde hükümdarın hazinesinden ayrılan ve niteliği bilinmeyen hediyelerdi. Bkz. Şirin Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, Trc. Mustafa Uyar, TTK, Ankara 2018, s. 90.

⁴⁴ Yezdi, *Zafername*, s. 196, 203.

⁴⁵ Oğuz Ergene, "Türkçesi Sözlüklerinde Kadınla İlgili Sözlük Birimleri", *Türklerde Kadın*, Ed: Alparslan Demir, Tuba Tombuloğlu, Oğuz Polatel, Kömen Yayınevi, 2020, s. 395-429.

⁴⁶ Vasiliy Vladimiroviç Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, Trc. İsmail Aka, TTK, Ankara 2015, s. 40; Hayrunnisa Alan, "Bir Timurlu Hanım: Gevherşad Ağa ve Tarhani Emirler", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, Ed. M. Ersan- Nejdet Bilgin- Turan Gökçe, İzmir 1999, s. 237; Yüksel, Meşruiyet Kaynağı Olarak, s. 285.

⁴⁷ Yezdi, *Zafername*, s. 146.

⁴⁸ Jamaluddin, *Status of Women*, s. 791.

⁴⁹ Semerkandi, *Matla*, s. 759; Hayrunnisa Alan, "Timurlularda Hükümdar ve Ailesi, Tarih Boyunca Saray" *Hayatı ve Teşkilatı Sempozyumu*, İ. Ü. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s. 67.

⁵⁰ Manz, *Women in Timurid Dynastic Politics*, s. 126.

anlayışıdır. Bir diğeri de sonradan kabul edilen İslam geleneğidir. Ancak bu dönemde anne “hanedan soyunun taşıyıcısı” olarak yerini almıştır. Kuruluş zamanı soylu kadınlarla stratejik siyasi evlilikler devam ederken, Osman ve Orhan Bey’den sonra neredeyse tüm Osmanlı şehzadeleri cariyeye annelerden doğmuştur. Devşirme asker ve yönetici politikalarına yabancı anneler de eklenmiş böylece yasal evlilik yoluyla üreme sistemi dışlanmış. Hareme soylu olarak girmeyen şehzade anneleri, sadece oğullarının anneleri ve onların koruyucusu olarak kalmışlardır. Osmanlı sarayında kadınlar, iktidara ancak üreme yoluyla yani bir oğulun dünyaya gelmesiyle erişebilirdi. Oğulları olmayan kadınlar hane halkı olmayan kadınlardı dolayısıyla statüsü olmayan kadınlardı.⁵¹

Osmanlı Devleti’nin aksine Timurlu Devleti’nde çocuksuz kadınlar hanedan politikasını önemli ölçüde etkileyebiliyordu. Timurlu döneminin en güçlü kadınları genellikle çocuksuzdu ve bir oğul doğurmanın kadınların pozisyonunu belirgin bir şekilde değiştirmediklerini göstermektedir.⁵² Aynı örnek Babürlüler için de geçerli olmuştur. Babürlüler, kadınları çocuk doğurmasına bağlı olarak değerlendirmemişlerdir. Rukiye Begüm, Ekber Şah’ın ilk karısıdır ve çocuğu olmamıştır. Ancak geleceğin hükümdarı Şah Cihan’ı büyütüştür.⁵³ Babürlüler, atalarının evlatlık geleneğini devam ettirmişlerdir. Timurlulardaki gibi ne evlilik ne annelik sorumluluğu, Babürlü sarayında kadınlar arasında güç açısından kritik rol oynamamıştır. Hanedan kadınları için en değerli olan şey Cengiz kökenli veya Babürlüler için Timur kökenli olmaktı. Timur’un Cengiz soyundan gelen eşlerinden Saray Mülk Hanım veya Tükel Hanım’ın çocukları yoktu, ancak güçleri ve etkileri saraya gelen ziyaretçiler tarafından kaydedilmiştir. Clavijo, Timur’un verdiği davette Saray Mülk Hanım, Tuman Ağa ve Tükel Hanım’ın sırasıyla gelip Timur’un yanı başında bulunan ama biraz alçakta olan sedire oturmalarından bahseder.⁵⁴ Timurlularda Osmanlı Hanedanının aksine annelik, tek başına iktidara giden bir yol değildi. Bir kadının prestijli bir hanedan mensubu olabilmesi soyağacına bağlıydı.⁵⁵ Saray Mülk Hanım, çocuklarının ve torunlarının doğumunda Timur’u bilgilendiren kişiydi. Dügün ve zafer kutlamaları gibi önemli durumlarda tüm aile için ziyafet düzenlerdi. 1404 yılında Timur’un son batı seferinde savaş ganimetlerini ve hane halkının eşyalarının Semerkant’a taşınmasını denetlemiştir.⁵⁶

Timur’un en önem verdiği hanedan kadınlarından birisi de Cengiz Han soyunun Özbek Han kolundan Ak Sufi’nin kızı Sevin Beg Hanzade’dir.⁵⁷ Oğullarından sırasıyla Cihangir ve Miranşahla evlenmiştir. Yezdi, 1374 yılında Cihangirle olan evlilik kutlamalarını en ayrıntılı şekilde anlatmıştır.⁵⁸ Hanzade⁵⁹, güzelliği ve zekâsının yanı sıra,

⁵¹ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 18-20; Balabanlılar, *The Begims of the Mystic Feast*, s. 137.

⁵² Manz, *Timurlenk*, s. 12.

⁵³ Gulbadan Begim, *Humayunnama* (Persian text); or, *The History of Humayun* (English text). Ed and trans. Annette S. Beveridge. Royal Asiatic Society, 1902, s. 274.

⁵⁴ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 194-195.

⁵⁵ Balabanlılar, *The Begims of the Mystic Feast*, s. 138.

⁵⁶ Yezdi, *Zafername*, s. 435.

⁵⁷ Yezdi, *Zafername*, s. 107; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 7; Yüksel, *Meşruiyet Kaynağı Olarak Timurlu Kadını*, s. 240; Togan, *Temür Zamanında Aristokrat Türk Kadını*, s. 12.

⁵⁸ Yezdi, *Zafername*, s. 108-109.

şehzade Cihangir'in egemenlik iddiasını desteklemek ve beklenen soy için Timur'un gözünde çok değerliydi.

Fasihi ve Şami, Hanzade'nin altın mobilyaları, çekmeceli mücevherleri, lüks kumaşları ve yüz kervanın taşıdığı çeyizinin zenginliğinden bahsederler.⁶⁰ Timur, önemli beylerinden oluşan bir heyet teşkil ederek hükümdarlara yaraşır hediyeler ve meliklere yaraşır tansuklarla Hanzade'nin Semerkant'a getirilmesini istedi. Semerkant'a yaklaşırken Hanzade'yi Noyanlar, emirler, kadılar, âlimler ve eşraf karşılamıştır.⁶¹ Yezdi, bu düğünde o kadar çok altın ve mücevher saçıldı ki, birçok insan onların altında kaldı der.⁶² Hanzade'nin Şehzade Cihangir ile evliliği iki yıldan az sürmüştür. Çünkü Cihangir 1376 yılında 21 yaşında vefat etmiş ve arkasında bebek yaştaki Muhammed Sultan'ı bırakmıştır. Timur'un Cengiz Han soyundan gelenlere düşkünlüğü sebebiyle varis olarak Hanzade ve Cihangir'in oğlu Muhammed Sultan'ı seçmesine yansımıştır. Ancak Muhammed Sultan'ın 1403'teki erken ölümü bu planı engellemiştir.⁶³ Hanzade'nin Miranşah ile olan ikinci evliliği çalkantılı da olsa daha kalıcı olmuştur. Miranşah'tan olan iki çocuğu ön plana çıkmaktadır.⁶⁴ İlki Timur'un ölümünden sonra Semerkant'ı alan Halil Sultan ve Timur'un en sevdiği torunu Bikisi Sultan, her ikisi de Timur'un sarayında Timurlu geleneklerine göre yetişmiştir.⁶⁵ Miranşah'a 1396 yılında Azerbaycan, Rey, Derbend, Bakü ve Rum topraklarının verilmesi bile Hanzade'nin Timur'un sarayındaki faaliyetlere katılmasını engellememiştir.⁶⁶ 1399 yılında Hanzade, Miranşah'tan ayrılmıştır. Bunun için Timur'un Hindistan seferinden dönüşünü bekleyerek Semerkant'a gelmiştir.⁶⁷ Hanzade ile Miranşah'ın ayrılma sebebi şehzadenin sürekli içki içmesi, hatta bir gün hanımı Hanzade'ye küfürler ederek ağır hakaretlerde bulunmuş olmasıdır. Ancak Timur'a Miranşah'ın Timur'un emirlerini ihlale ettiği, görevlerini ihmal ettiği kişisel zevklere daldığını bildirmiştir.⁶⁸ Bu olaylardan sonra Hanzade birkaç yılını Timur'un Sultaniye'de ki ordugâhında geçirmiştir.⁶⁹ Daha sonraki dönemlerde de Semerkant'ta yaşamaya devam etmiştir. Clavijo, 9 Ekim 1404'te Timur'un Kan-ı Gil'deki ordugâhında Hanzade'nin kendisi şerefine ziyafet verdiğiinden bahsetmektedir.⁷⁰ Hanzade'nin durumu Timur'un ailesindeki kadınlara karşı tavrına dair ipuçları vermektedir. Şehzade, Miranşah'la yaşananlara rağmen Hanzade'yi himaye etmeye devam etmesi, Hanzade'nin de devletin önemli kadınları arasındaki yerini koruyarak elçileri ağırlaması, Cengiz Han soyundan gelmesinin de etkisinden kaynaklandığını düşündürmektedir.

⁵⁹ *Muizzü'l Ensab fi Şecere'ti'l-ensab*, Paris: Bibliotheque Nationale, MS 67, t. y: 113b, 123b.

⁶⁰ Fasih (al-Din) Ahmad Kwafi, *Mujmal-i Fasihi*, Ed. M. Farrukh, 3, Tus: Mashad, 1339/1960, s. 106; Şami, *Zafername*, s. 81.

⁶¹ Şami, *Zafername*, s. 81-82; Fasihi, *Mujmal-i Fasihi*, s. 106.

⁶² Yezdi, *Zafername*, s. 108.

⁶³ Yezdi, *Zafername*, s. 407.

⁶⁴ Hafız-ı Abru, *Zubdet'üt Tevarih-i Baysunguri*, I, s. 470-71.

⁶⁵ Soucek, *Timurid Women*, s. 211.

⁶⁶ Yezdi, *Zafername*, s. 217.

⁶⁷ Yezdi, *Zafername*, s. 323.

⁶⁸ Khwandmir, *Habibu's-Siyar*, s. 270; Yezdi, *Zafername*, s. 323.

⁶⁹ Fasihi, *Mujmal-i Fasihi*, s. 145.

⁷⁰ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 184.

Timur'un kadınlara önem verdiğiğine dair en önemli kanıtlardan birisi de Dımaşk (Şam) seferi sırasında Hazreti Peygamber'in hanımları Ümmü Seleme ve Ümmü Habibe'nin mezarını ziyaret etmiştir. Mezarların yeterince muhafaza edilmediğini görünce Dımaşk halkına kızmış ve mezarların üstüne iki kubbe yaptırmıştır.⁷¹

Saray protokolünde ise kadınlar hem İslam öncesi Türk hem de Moğol geleneklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. İlhanlılardaki teamüllere göre eşlerin hepsi hükümdarın soluna ancak baş hatun hükümdarın yanındaki tahta otururdu.⁷² Timur'un sol tarafı ise daima hanımlarına mahsustu.⁷³ Clavijo, Timur'un Büyük Hanım'ının yanı başına oturduğunu maiyetindeki üç hanımın onun yanında kaldığını, daha sonra sırasıyla ikinci ve üçüncü hanımın da aynı merasimle gelerek birinci hanımın biraz gerisinde oturduklarını böylelikle toplam dokuz hanımın merasimle içeri girdiklerinden bahseder.⁷⁴ İbn Arabşah, kadınlar erkeklerin karşısında yüzlerini kapatmazlardı. Özellikle umumi toplantılarda kadınların yüzleri hep açıktı.⁷⁵ Kadınların, davetlerde bir seramoni ile hükümdarın otağına girdikleri seyyahlar tarafından gözlenmiştir. İbn Battuta'nın Deşt-i Kıpçak'ta gördüğü adetlerin hemen hemen aynıysa Timurlu sarayın da görmek mümkündür. İbn Battuta "Hatun, emirin konağına yaklaştığında arabadan indi. Takriben cariyelerden otuz kişi de inerek elbisesinin eteğini tuttu." ⁷⁶ Aynı şekilde Clavijo, Timur'un ordugâhında elçileri kabulü esnasında baş eşi Büyük Hanımın da eteğini on beş kadının taşıdığından bahsederek İbn Battuta'nın söylemlerini doğrular.⁷⁷

Türk devletlerinde meşruiyetin şartlarında birisi de "çetr" taşınması idi.⁷⁸ Clavijo da Timur'un misafirlerine verdiği ziyafet sırasında Saray Mülk Hanım'ın başının üstünde beyaz ipekten yapılmış birçok şemsiyenin açılmış olduğunu aktarır.⁷⁹ Çetr geleneğinin Timur'un Cengiz Han soylu eşine uygulanması İleriş Kağanla İlbilge Hatun'un devleti birlikte yönetmelerini anımsatmaktadır.

Kadınlar, hükümdarı çevreleyen çemberdeki en önemli aktörlerdi. Hanedan üyeleriyle görüşmek üzere gelen heyetleri ağırlamak, şehirden şehire seyahat etmek, yöneticilerin ölümleri ve cesetlerin başkente götürülmesi sırasında hep şehzadelerin ve emirlerin yanında hanedan kadınlarının birlikte anıldığını görüyoruz. Timur'un büyük eşi Saray Mülk Hanım ve Şahrh'un eşi Gevherşad, hanedan adına karşılama ve ağırlama merasimlerinde diğer hanımlara göre daha fazla öne çıkmıştır.⁸⁰ Konargöçer adetleri bırakmayan Timurlular da kadınlar sarayların bahçelerindeki çadırlarda ikamet etmekteydiler. Büyük hanımın çadırının iç örtüleri kırmızı ve beyazla işlenmiş, son derece muhteşemdi. Dışı kırmızı ipekten bir kumaşla örtülmüş, üstü gümüşle yaldızlanmış süslerle

⁷¹ Şami, *Zafername*, s. 280; Yezdi, *Zafername*, s. 361, 364; İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur*, s. 257.

⁷² Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 112; Beyani, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, s. 94.

⁷³ İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur*, s. 354.

⁷⁴ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 194-195.

⁷⁵ İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur*, s. 354.

⁷⁶ İbn Battuta Muhammed Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, YKY Yayınları, İstanbul 2016, s. 317.

⁷⁷ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 193-4.

⁷⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 2007, Ötüken Neşriyat, s. 344.

⁷⁹ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 194.

⁸⁰ Semerkandi, *Matla*, s. 387, 559, 669; Manz, *Women in Timurid Dynastic Politics*, s. 126, Alan, "Bir Timurlu Hanımı, s. 236.

bezeliydi. Kapıların her biri ince çubuklarla örülmüş, üzerlerine kül rengi ipekler geçirilmişti. Dışardakiler içeriyi göremiyor ancak içerdekiler dışardakileri görebiliyordu. Dikkate değer manzaralardan birisi de çadır kapılarının birinde Bursa'dan getirilmişti resimler bulunmaktaydı. Çadırın ortasında bir sandık üzerinde kadehler ve tabaklar durmaktaydı. Bunlar muhteşem şekilde işlenmiş, büyük inciler ve değerli elmaslarla süslenmişti. Kadehler altındandı. Divanların üzerinde yaprak ve çiçek resimleri ile işlenmiş şilteler bulunuyordu. Zemin ipek halılarla döşenmişti.⁸¹ Saray Mülk Hanım İspanyol elçiyi bu çadırda ağırlamıştır. Hanzade de aynı şekilde elçileri ağırlamıştır. Clavijo, sakilerin altın kadehler içinde misafirlere şarap ikram ettiklerinden bahseder.⁸²

Cengiz Han 9 yaşında iken babası Yesügey Badır ona eş bulmaya karar vermiş, onu da yanına alarak Onggirad kabilesinden Day Seçen'in kızı Börte Ucin'i beğenerek istemişlerdir. Moğol geleneklerine uygun bir şekilde Yesügey, oğlu Cengiz'i müstakbel damat sıfatıyla Day Seçen'in yanında bırakmıştır.⁸³ Kaynaklar Timurlu kadınlarıyla evlenen erkekleri tanımlamak için küregen sıfatını kullanmasa da bu geleneğin diğer özellikleri Timurlu Hanedanı'nda yaygın gibi görünmektedir. Mesela Timur kız kardeşi Şirin Beg Ağa'nın kızı Sevinç Kutluk Ağa, Herat Meliki Fahrettin Kert'in oğlu Pir Muhammet'le evlenmiştir. Bu evliliğin olabilmesi için gelini Herat'a götürmeden önce Pir Muhammed, Semerkant'ta Timurlu sarayında kalmış daha sonra da evlilik büyük bir ihtişamla Herat'ta kutlanmıştır.⁸⁴ Timur'un kız kardeşleri veya kızlarıyla evlilik yoluyla akraba olan erkeklerin aile içinde genel olarak yüksek bir konuma sahip oldukları görülmektedir. Timurlu kadınlar geleneksel olarak Çağatay Han'ın torunları olan Duğlat kabilesi üyeleriyle evlendiler. Onlardan biri olan Davud Duğlat'ın oğlu Süleymanşah'a kızı Sultan Baht Begüm'ü vermiştir.⁸⁵ Süleymanşah Duğlat aynı zamanda Timur'un yeğeni ve damadıydı. Hem Timur hem de Şahrüh zamanında önemli görevlerde bulunmuştur.⁸⁶

3. Cariyelik Sistemi

Her ne kadar Clavijo, Timur'un başkenti Semerkant'ı ziyaret ettiğinde hükümdarın harem olmadığını düşünse de Muizzü'l Ensab'a baktığımızda aksini görmek mümkündür. Timurlular, Osmanlı Devletindeki gibi sistemli bir harem politikası izlememiştir. Ancak kendilerine has bir sistemleri olduğu kesindir. Muizzü'l Ensab, Timur ve haleflerinin eşlerini tespit etme hususunda oldukça önemlidir. Çünkü hanedan şeceresi olan Muizzü'l Ensab'da hanımların ve cariyelerin isimleri kaydedilmiştir. Şecerenin üst kısmında hükümdar ya da emirler sıralanırken aynı sayfanın alt kısmında I- Hanımlar (Hevatin) II Cariyeler (Serari) olarak geçmektedir.⁸⁷ Muizzü'l Ensab'da bazı hür doğmuş Müslüman

⁸¹ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 199-200.

⁸² Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 184-185.

⁸³ Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 19-21; Grousset, *Bozkar İmparatorluğu*, s. 196-197.

⁸⁴ Hafız-ı Abru, *Cinç Opuscules de Hafız-ı Abru*, Ed. F. Tauer, Ceskoslovenska Akademie Ved, Prague 1959, s. 58-59; Soucek, *Timurid Women*, s. 213.

⁸⁵ Muizzü'l Ensab, 96a; Woods, *The Timurid Dynasty*, s. 17; Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 125-126.

⁸⁶ Soucek, *Timurid Women*, s. 213-4.

⁸⁷ Alan, *Timurlularda Hükümdar ve Ailesi*, s. 66; Yüksel, *Meşruyet Kaynağı Olarak*, s. 241.

kadınları cariye olarak belirtilmiştir. Bunların arasında Sultan Hüseyin'in haremde cariye olup dönemin önemli komutanlarından Emir Sultan Hüseyin Çarşamba veya Emir Hacı Hasan Şeyh Timur Celayirin kızı Zübeyde Sultan gibi şahsiyetlerin adı geçmektedir.⁸⁸ Önemli komutanların kızları dışında hanedana yakınlığıyla bilinen ailelerin kızlarını da cariye olarak görmek mümkündür. Cariyelik sistemi, Müslüman hanedanların standart bir yapısıydı ancak Timurlulardaki örneği biraz daha farklı görünmektedir. Osmanlı Devleti'nde güçlü bir yapıya sahip olan cariyelik, üreme politikasının en önemli parçasıydı. Çünkü yöneticiler ve askerler arasında yapancı kökenlilerin önemi artarken yabancı kadınlarda önemli varlık göstermeye başlamışlardır. Hanedan evliliklerinin iktidarda hak iddia edebilme durumu cariyelerde söz konusu olamazdı.⁸⁹ Timurlularda ise kuma veya cariye olup daha sonra bir hükümdarın birinci hanımı olmuş kimseler bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Sultan Hüseyin Baykara'nın eşi Hatice Begimdir. Timurlu emirlerinden birinin kızı olan Hatice Begim, önce Sultan Ebu Said'in haremde kuma olarak yer almış daha sonra da Sultan Hüseyin'in haremde kumalıktan nikâhli eş seviyesine erişmiştir.⁹⁰ Aslında dörtten fazla eş almanın İslami kurallara göre yasak olduğu göz önüne alınırsa, Timurlu hükümdarları veya şehzadeler yasaları bozmak yerine kendilerine Müslüman kadın cariye almalarına izin veren kurallar koymuş ve buna göre hareket etmeyi uygun bulmuş görünüyorlar. Bu sistem, kadın köleleri cariye olarak almak yerine hanedana özgür doğmuş Müslüman cariyelerin dâhil edilmesini sağlayarak hanedan soyunun sürekliliğinden başka bir amaç taşımıyor gibi görünmektedir. Timurlu Hanedanlığı, Osmanlı Devleti gibi politik bir kurumdu. İster hanedan içi ilişkiler olsun ister uzak akrabalık ilişkileri olsun bir şehzade için son derece rekabetçi bir ortamda iktidar iddiasını meşrulaştırmak için açık bir işlevi vardı. Timurlu şehzadeler, hanedan soyundan gelen kadınlarla evlilikler yapmışlar ancak önemli emirlerle ittifaklarını ve meşruiyetlerini güvence altına almak amacıyla da evlilik yerine cariyeleri tercih ederek kendi sadık destekçilerden bir ağ oluşturmuşlardır.⁹¹

İslam hukukuna göre dörtten fazla eş almak yasaktı. Timurlular da ise hür doğmuş Müslüman kadınları cariye olarak almaya izin veren yazılı olmayan yasal bir durum vardı ve bu durum hanedan erkeklerinin İslam'ın dört eş alma kuralını çiğnemenin hareket etmelerini sağlamış olmalıdır. Bu noktada Timurlu hükümdarları veya şehzadelerin Celâleddin Devvânî'nin fikirlerinden etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Celâleddin Devvânî, 1423- 1502 yılları arasında Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde yaşamış bu devletlerde bazı görevlerde bulunmuştur.⁹² İlahiyatçı ve hukukçu olan Celâleddin Devvânî, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ve oğlu Sultan Halil için Ahlak-ı Celâli isimli siyasi ve etik tavsiye tarzında bir kitap yazmıştır.⁹³ Eser, Timurlular için yazılmamakla birlikte

⁸⁸ Muizzü'l Ensab, s. 159b-160a; Woods, *The Timurid Dynasty*, s. 26; Usman Hamid, "Slaves in Name Only Free Women As Royal Concubines In Late Timurid Iran and Central Asia", *Concubines and Courtesans Women and Slavery In Islamic History*, Oxford University Press, 2017, s. 191.

⁸⁹ Pearce, *Harem-i Hümayun*, s. 48-50.

⁹⁰ Woods, *The Timurid Dynasty*, s. 16; Koçak, *Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin bir Güç*, s. 45.

⁹¹ Hamid, *Slaves in Name Only Free*, s. 192.

⁹² Harun Anay, *Celâleddin Devvânî Hayatı, Eserleri, Ahlak ve Siyaset Düşüncesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994, s. 59.

⁹³ John Woods, *Akkoyunlular*, Milliyet Yayınları. İstanbul 1993, s. 54.

komşu iki devletin siyasi yapısı dikkate değer ölçüde birbirine benzer olduğu ve aynı dönemleri kapsadığı için etkilenmenin söz konusu olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla Müslüman kadınların Timurlu sultanlarının haremine alınmaya başlamasında Devvânî'nin görüşlerinin etkisi olduğu bir gerçektir.

Devvânî, hane halkı, aile ve evlilikle ilgili tartışmalarına ideal eşin tanımıyla başlar. Evlenilecek kadında bulunması gereken özellikleri sıraladıktan sonra şunu savunur: Özgür bir kadın köleden daha iyidir, çünkü evliliğe dâhil olmak, onun yakın akrabalarından taraftar ve destek kazanmak, birinin düşmanlarıyla uzlaşmak, geçim konusunda karşılıklı yardımlaşmak ve ortalama soyağacına karşı koruma sağlamaktır. Devvânî, eserinde özellikle hükümdarlar için iyi bir evliliğin faydalarını açıkça ortaya koymaktadır. Evlilik yoluyla kişinin taraftarlar kazanabileceğini, rakipleriyle barışı sağlayabileceğini, önemli ailelerle karşılıklı fayda sağlayan ittifaklar kurabileceğini ve mirasçılarının sistem dışında bir soy taşınmasını sağlayabileceğini savunmuştur.⁹⁴ Timurlu cariyelerin bir yanda önemli emirlerin kızları olması, diğer yan da kadın köleler olmak üzere farklı sosyal statülere sahip kadınlardan oluştuğu için hanedandaki konumları bu farkı bir dereceye kadar yansıtmış olmalıdır. Bununla birlikte Timurlu cariyeleri, önde gelen şehzadelerin anneleri olsalar bile, cariyeler ve haremdeki diğer kadınlar hakkında Muizzü'l Ensab'da ve dönem kaynakları nadiren bilgi içermektedir.

Timurlular için hanedanda bulunan cariyeler, belirsiz bağlılıklar ve yoğun siyasi rekabet sorununa bir çözümdü. Böylece Timurlu soyağacı olan Muizzü'l Ensab'da cariyeler olarak listelenen Müslüman ailelerin kızlarını ve kadın köleleri bulmak mümkündü. Babür, hatıratında Müslüman cariyeye kadın uygulamasını eleştirmekte ve bu durumun hukuka aykırı olduğunu dile getirmektedir: “Sultan Hüseyin Baykara'nın aşağı ve asil cariyeleri çoktu. Sultan Hüseyin Baykara gibi büyük bir padişah ve Herat gibi İslam şehrinin padişahı olduğu halde, gariptir ki, on dört oğlundan ancak üçü veled-i zina değildi. Böyle büyük aileden yedi-sekiz sene içinde yalnız Muhammed Bediüzzaman Mirza'dan başka hiçbir eser ve nişan kalmaması da onların bu uğursuzluğundan ileri gelmiştir”.⁹⁵ Hüseyin Baykara'nın, oğlu Bediüzzaman ilk eşi Bike Sultan Begim'den, ikinci oğlu Haydar Mirza Payende Sultan Begim'den, üçüncü oğlu Muzaffer Hüseyin Mirza'da Hatice Begim'den doğmuştur.⁹⁶ Timurluların son dönemlerinde hanedanda önemli beylerin kızlarının veya kardeşlerinin cariyeye olarak görülmesi siyasi rekabet için bir çözüm gibi görünmektedir. Bu uygulama bazı çevrelerce onaylanmamış gibi görünse de sıklıkla uygulanmıştır. Nadiren de olsa cariyelerin birinci eşliğe yükseldiği görülmektedir. Sultan Hüseyin Baykara'nın eşi Hatice Begüm Sultan örneğinde olduğu gibi.

4. Gündelik Yaşamda Timurlu Kadını

Timurlularda saray kadınları dışında kadınlar hakkında çok az bilgimiz var. Gündelik yaşamda kadının rolünü dönemin seyyahları aracılığıyla öğrenmekteyiz. Buna

⁹⁴ Devvânî, Muhammed İbn Es'ad. *Ahlâk-ı Celâli, Practical Philosophy of the Muhammadan People*, İngilizceye Çev. W. F. Thompson, Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1839, s. 264.

⁹⁵ Babürname, II, s. 264.

⁹⁶ Muizzü'l Ensab, 167 b, 169b; Woods, *The Timurid Dynasty*, s. 25-26; Hamid, *Slaves in Name Only Free*, s. 193.

göre iktisadi hayat ve evi çekip çevirme görevi tamamen kadının görevleri arasındaydı. Erkekler ise daha çok savaşçılık özellikleriyle ön plana çıkmış, şehirleşmenin etkisiyle esnaf ve zanaatkarlıkla meşgul olmuşlardır.

İbn Battuta seyahatnamesinde gündelik yaşamdaki farklı statüdeki kadınlara da değinmektedir. Pazar esnafının ve satıcılarının eşleri ile ilgili konudan bahiste bulununca onların eşlerinin de emirlerin eşlerinden aşağı olmadığını, onlardan birini atların çektiği muhteşem bir arabada gördüğünü, yanında eteklerini tutan üç-dört cariyeye olduğunu, hanımın başında mücevherlerle donatılmış, ön tarafında tavus tüyünden bir sorgucu bulunan ve “buğtak” adı verilen bir hotoz bulunduğunu, arabanın pencerelerin açık olduğunu ve kadının yüzünü örtmediğini, zira Türk kadınlarının yüzleri açık dolaştığını bildirir. Ayrıca bir başka kadının da aynı şekilde, yanındaki köleleriyle pazara süt, yoğurt getirip sattığında karşılığında da esans satın aldığını söyler.⁹⁷

Sultaniyeli Johannes, Timur’un ülkesinde iffetsiz kadın buldurmak ve bunlarla gönül eğlendirmek yasaktır der. Herkes karısıyla ve ailesiyle birlikte yaşar, kadınlar erkekler gibi ata binerler ve ata binerken namuslu kıyafetler giyer, at üstüneyken kadınların gözlerinden ve burunlarından başka bir yerleri görünmez. Kadınların örtünmemesi büyük utanç sayılmaktadır der.⁹⁸ Johannes’in gözlemlerinden halkın aile hayatına ne kadar önem verdiğini kadınların namusuna ne denli düşkün olduğunu anlamaktayız.

Ambrogio Contarini, taze otlaklar bulmak için aileleriyle birlikte göç eden Türkmenler uygun yer bulduklarında çadırlarını oraya kurarlar ve oradaki otlar da bitince başka yer aramaya giderlerdi. Kadınlar da her şeyi hazır etmek ve çadır kurmak için daha önceden giderlerdi der.⁹⁹ Tüm konargöçer halklarda olduğu gibi Timurlularda da kadınlar eşlerinin en önemli yardımcısıydı.

Çinli elçi Ch’en Ch’eng, Herat’ı ziyaret ettiği sırada kadınların yalnızca iki gözü görünecek şekilde düz renkli saten ile örtündüklerini söyler. Ayrıca kadınlar dışarı çıkarken at veya katır üstüne binerler. Yollarda başkalarına rastlarsa şakalaşmaktan utanmazlar. Çin adetlerine göre şakalaşmanın çok ayıp olduğunu söyler Çinli elçi. Kadınların lükse çok önem verdiklerini, modern ve temiz giyindiklerini, at ve katır eğerler ve gemlerinin altın, gümüş ve renkli şeylerle süslenmiş olduğunu, hayvanlarının her yanlarına çingirak astıklarını belirtir.¹⁰⁰

Diğer bir elçi Clavijo ise Tebriz çarşısında bazı yerlerde kadınlara ait ziynet eşyalarıyla ıtrılar satıldığından, kadınların buraya gelerek alışveriş yaptıklarından bahseder. Buradaki kadınlar, beyaz bir çarşaf giyer ve yüzlerine at kılından yapılan bir maske koyarlar bu şekilde kadınları görenler, kim olduklarını anlamaz der.¹⁰¹ Ancak Clavijo, Tebriz’de gördüklerinden farklı olarak Semerkant’ta Timur’un verdiği ziyafette Saray Mülk Hanım’ın elbiselerini anlatırken yüzünün beyaz kremlerle sıvandığını adeta beyaz kâğıttan

⁹⁷ İbn-i Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 318.

⁹⁸ Sultaniyeli Johannes, *Timur’un Sarayında*, Çev: Ahmet Deniz Altunbaş, Kronik Yayınları, İstanbul 2020, s. 69.

⁹⁹ Sema Sertkaya, *15. Yüzyıl İtalyan Seyahatlarının Gözüyle İran*, Basılmamış YL Tezi, Ankara 2019, s. 269.

¹⁰⁰ Çandarlıoğlu, *Ch’en Ch’eng Elçilik Raporları*, s. 51.

¹⁰¹ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 113.

yapılan bir maskeyi taşıyor gibi olduğundan, bu maskenin yazın sıcağından kışın soğuşundan koruduğundan bahseder. Tüm saray mensubu kadınlarında böyle olduğunu ayrıca büyük hanımın yüzüne ince beyaz bir örtü de örttüğünü söyler. Saçlarının arkasına serpilmiş ve siyah renk olduğunu kadınlar arasında makbul rengin de bu olduğunu belirtir.¹⁰² Timurlu ülkesinin geniş bir coğrafya olduğunu düşünürsek her bölgenin giyim, kuşam ve adetlerinin farklı olduğunu göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Halk ile hanedan mensubu kadınların da kıyafetleri birbirine benzemiyordu.¹⁰³

Kadınların savaşta erkeklere iştirak etmelerini İbn-i Arabşah şöyle anlatmaktadır; Timur'un ordusunda kadınlar çoktu. Bunlar, savaşta ve çarpışmada metanetle vuruşur; düşman erkeklerine karşı merdane çarpışır; savaşta kargı fırlatmada, kılıç sallamada ve ok atmada benim diyen babayığitlere taş çıkartırlardı. Eğer içlerinden biri hamile kalırsa ve yolda doğum sancısı başlarsa, saftan ayrılıp bir kenara çekilir ve bineğine biner; doğumdan sonra çocuğunu sarıp sarmalar, tekrar atına biner ve orduya katılırdı. Timur'un ordusunda, çoluk çocuğa karışan ama asla yerleşik düzende yaşamayan kişiler bir hayli çoktu der.¹⁰⁴ Schiltberger ise kadınların savaşa giderken her iki tarafına bir kılıç ve yay astığını belirtir.¹⁰⁵ Clavijo da buna ek olarak "Küçük çocuğu olan kadınlar, atlarının eyerlerine bir beşik bağlarlar ve çocuklarını beşiklerin içine koyarlar. Kadınlar, ata binmekten hiç rahatsız olmazlar"¹⁰⁶ diyerek şunları ekler. "Timur, savaş meydanında yanlarında bulunan kadınların miğfer ve zırh giyerek tam bir asker kıyafetiyle bulunmalarını istemektedir. Bu şekilde kadınlar karargâha bırakılır"¹⁰⁷.

Gündelik hayatta Timurlu kadınların sanatsal ve edebi faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu konuda bize en geniş bilgiyi Fahri Herevi vermektedir. Fahri Herevi Cevahir El-Acaıyb adlı eseriyle 15. yüzyılın sonları 16. yüzyılın başlarında Herat ve Horasan'daki sosyal ve kültürel hayatına ışık tutmaktadır. Eser 23 kadın tanıtmasıyla ilk şuara tezkiresidir.¹⁰⁸ Cevahir El-Acaıyb, eğitilmiş kadınların yaşamlarının birçok yönüne, özellikle de entelektüel ve sosyal faaliyet alanlarına geniş ölçüde ışık tutmaktadır. Burada 23 şair kadının ismi sayılmayacaktır. Sadece önemli isimlerden bahsedilecektir.

Ayrıca Ali Şir Nevai'nin Mecalisü'n-Nefais'te 4 kadın şairden bahsetmektedir. Bunlardan biri Şahrüh'un karısı Gevherşad'ın sarayında bulunmuş olan Mehri'dir.¹⁰⁹ Diğer üç kadın şairde Ali Şir Nevai'nin çağdaşı olan Afak Bige Celayir¹¹⁰, Bige Müneccim¹¹¹ ve Bideli'dir.¹¹² Timurulardaki bu şair kadınlar toplumun entelektüel, dini, siyasi veya siyasi

¹⁰² Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 194.

¹⁰³ Beyani, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, s. 60.

¹⁰⁴ İbni Arabşah, *Acaıbu'l Makdur*, s. 458.

¹⁰⁵ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, Çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 64.

¹⁰⁶ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 147.

¹⁰⁷ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 219.

¹⁰⁸ Fahrî-i Herevî, Muhammed b. Emîrî, *Tezkire-i Ravzatü'l-Selâtin ve Cevâhirü'l-Acâib*, Nşr. Hüsameddin Râşidî, Haydarâbâd/ Pakistan, 1968; Oğuz Ergene, "Mecalisü'n-Nefâis'in İçerdiği Biyografik Ögeler", *Törük*, Yıl: 6, Sayı: 14, 2018, 29.

¹⁰⁹ Ali Şir Nevai, *Majale al-Nafâyes*, ed. Ali Asgar Hekmat, Tahran, 1323/1944, s. 350.

¹¹⁰ Nevai, *Majale al-Nafâyes*, s. 164.

¹¹¹ Nevai, *Majale al-Nafâyes*, s. 350-51.

¹¹² Nevai, *Majale al-Nafâyes* s. 120.

çevrelerinden olan soylu ailelerden gelmektedir. Etnik kökenlerini tespit etmek zor olsa da Afak Bige, Moğol Hatun, Fahri el-Nesa, Cemali Türktür. Nehani, Bideli, Seyyid Begüm Şah Mülk İran kökenlidir.¹¹³

Dönemin bilgili kadınları arasında en önemli figürlerden biri olan Bige Müneccimdir. Tipik Herat entelektüellerinin mükemmel bir kadın muadiliydi. Sadece şair değil aynı zamanda astroloji/astronomi alanlarında da uzmandı. İleri matematik bilgisini içeren bir beceri olan takvimleri hesaplama yeteneği vardı. Timurlu hükümdarları ve emirleri tarafından büyük saygı gördü.¹¹⁴ Timurlular zamanında bazı kadınlara ilköğretimin seviyesinin üstünde eğitim verilmiş olması muhtemeldir. Fahri Herevi'nin Atun takma ismiyle andığı kadın şairin gerçek işi kız çocuklarına okuma yazma öğretmek, dikiş nakış öğretmektir.¹¹⁵ Bazı Timurlu kadınlar iyi eğitilmiş, çeşitli yeteneklere sahip aynı zamanda entelektüel ve bilimsel çevreler tarafından da kabul edilmiş görünmektedir. Timurlu ülkesinde özellikle de Herat'ta kültürel faaliyetler oldukça yaygındı çünkü bu etkinlikler kadınları da içeriyordu.

5. Kadın Kıyafetleri

Timurlu kadınlarının giyim kuşam tarzıyla ilgili elimizdeki en önemli kaynaklar minyatürlerdir. Ayrıca seyyahların verdiği çok az bilgi de mevcuttur. Timurlular döneminde kadın ve erkek kıyafetleri genel olarak üç bölümü kapsar; başlıklar, bedeni örten ve ayakları örten kıyafetler şeklindedir. Kurulduğu ilk yıllarda Moğol giyim tarzını devam ettiren Timurlular, zamanla bu tarzı bırakarak daha çok kendilerine has bir moda yaratmaya başlamışlardır. Kadın elbiseleri genellikle erkeklerinki gibi cüppe ve gömlektir. Kadın cüppeleri Moğol usulünde uzundur ve ayak bileklerine kadar vücudu örter. Ancak Timurlularda kısa kolları olan kadın cübbeleri de bulunmaktadır.¹¹⁶ Timurlu kadınları özellikle kostümlerde İran'dan ve Çin'den etkilenmiş gibi görünmektedir. İlhanlılar dönemiyle kıyaslandığı zaman daha ince işçiliği olan zarif kıyafetler üretmişlerdir.¹¹⁷

Timurlu Hanedanı 150 yıl boyunca Maverainnehir ve İran coğrafyasına hâkim olmuştur. Herat ve Şiraz gibi şehirler önemli sanat merkezleriydi. Dolayısıyla Türk ve Moğol unsurlarının hâkim olduğu göz önüne alınırsa İran coğrafyasında giyilen kıyafetlere göre daha zarif giysiler kullanmışlardır. Bu dönemde kadın başlıkları çok çeşitlidir. Bunlar: eşarp ya da başörtüsü, takke, türban ve peçedir.¹¹⁸ Özellikle Clavijo'nun tanımlamasından yola çıkarsak başlarına taktıkları boğtaklar birbirinden değerli taşlar, inciler ve yakutlarla

¹¹³ Maria Szuppe, "The Female Intellectual Milieu In Timurid And Post-Timurid Herat: Fahri Heravi's Biography of Poetesses, "Javaher Ak-Ajayeb", *Orient Moderno*, Nuova Serie, Anno 15 (76), Nt. 2, La Civiltà Timuride Come Fenomeno Internazionale, Vol: I (Storia-I Timuride e I. Occidente) 1996, s. 126.

¹¹⁴ Szuppe, *The Female Intellectual*, s. 132.

¹¹⁵ Szuppe, *The Female Intellectual*, s. 133.

¹¹⁶ Yusufpür, *Berresi-yi Tahlili*, s. 165.

¹¹⁷ Taehee Kang, *Asya Türk İslam Minyatür Sanatında Kadın İmgesi*, Basılmamış YL Tezi, İstanbul 2017, s. 26.

¹¹⁸ Sûgol Yusufpür, "Berresi-yi Tahlili Tenpuşehâ-yı Merdân der Asr-ı Timurî", *Târihnâme-i Hârezmî*, Yıl 5, Sayı 15, Bahar-1396, s. 165.

süslenmiş başlığın kenarındaki altından file ise mücevherlerle işlenmişti daha çok Türk kültüründe gördüğümüz cinstendi.¹¹⁹

Ackerman, minyatürlerde Timurlu kıyafetlerinin hem Çin hem de İran-Suriye motifleri içerdiğinden bahseder. Timurlu kumaşlarında görülen Çin motiflerinde çoğunlukla ejderha, efsanevi hayvan ve kuşlar birlikte kullanılırdı der.¹²⁰ Clavijo, Tebriz'de, Şiraz'da ve Sultaniye'de ki çarşılarda ipekli, pamuklu, yünlü kumaşlar gördüğünü¹²¹ Semerkant'ta ise birçok ipek fabrikası bulunduğunu ipekten başka sırmalı elbiseler, rengârenk kumaşlar, krepler, taftalar ayrıca ipekli kumaşlar için kürkler, altın ve mavi değişik renklerde kumaşlar imal edildiğini belirtmektedir.¹²² Barbaro, seyahatnamesinde Kaşan ve Yezd şehirlerinin yetenekli dokumacılarından ve ipekli kumaşlarından bahseder.¹²³ Timurlular zamani tekstil hemen hemen her şehirde yaygındı. Dolayısıyla bu durum kaliteli kumaş tekstilin geliştiğinin bir göstergesiydi.

Kıyafetlerde Çin'den esinlenmeyi Timur sonrası dönemdeki Çin-Timurlu münasebetlerine bağlamak doğru olacaktır. Zira 1420 yılında Şahruh'un Çin'e gönderdiği elçilik heyeti raporlarında Çin kumaşları hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Çin elçilerinin getirdikleri -hediyelere baktığımızda şunları görmekteyiz: altın simle çiçek motifleri işlenmiş ipek kumaşlar, renkli ipekten mamul astarlanmış giyecekler, renkli ipekler, çiçek desenli ipekli kaba ve ince şeffaf kumaşlar, ham ipek, çiçek desenli ipek, has ipek, tören kıyafeti, gümüş çiçekli ipekli kumaşlar gibi.¹²⁴ Hediyeler bu derece çeşitli olması tekstil ürünü Timurlu modasını oldukça etkilemiş görünmektedir.

Kadın kaftanlarının üzerine çeşitli süslemeler işlenmiştir. Kadın gömleklerinin tamamı uzundur. Genellikle kolları da uzundur. Gömleklerinin yakalarının dairesel üç köşeli ve müstakil oldukları görülür. Bu gömlekler altın işlemeli, tığ işi ve hayvan derisinden dikilir. Bazen gömleklerin yakaları farklı renklerdeki parçalar ile dikilir. Uzun kollu kadın gömlekleri bedenini tamamını ayaklara kadar örter.¹²⁵

Minyatürlerde kadınların giyim kuşamında genellikle ipekten yapılmış kırmızı kaftanlar dikkat çekmektedir. Kaftanların boyu ve kolu uzun, ön kısmı açık, yakası ve kenarlarında kürkler bulunurdu. Kaftanlar düğmeli veya düğmesiz olabilirdi. Bazen dış ceket gibi kullanılırdı. Kısa ve uzun kollu ama tamamen astarlı olurdu. Bir kıyafette bir boyunda iki de kol kısmında olmak üzere toplam da üç tane delik bulunmaktadır. Giysilerin kollarında bulunan iki deliğin sebebi hem kısa hem de uzun giyilebilir olma özelliğidir. Giysilerin üzerinde aksesuar olarak bazen kuşak ve düğmeler kullanılmaktadır. Kadın başlıkları kuş tüyleri ve tüller kullanılarak süslenmiştir. Aksesuarlarda altın kemer ve inci

¹¹⁹ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 194.

¹²⁰ Phyllis Ackerman, *İslam Conquers with sword*, Ciba Review Basle: Switzerland, Ciba Limited, 1953, vol: 97, 3522-3523; Shirazi-Mahajan Faegheh, *Costumes and Textile Designs of the Il-Khanid, Timurid and Safavid Dynasties in Iran from the Thirteenth to the Seventeenth Century* (Doktora Tezi, The Ohio State University, 1985), s. 77.

¹²¹ Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 113, 119.

¹²² Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 211.

¹²³ Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s. 78-79.

¹²⁴ Gülçin Çandarhoğlu, *Orta Asya'da Timuriler, Çin'de Ming Münasebetleri Ch'en Ch'eng Elçilik Raporları*, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 1995, s. 113-115.

¹²⁵ Yusufpür, *Berresi-yi Tahlili*, s. 166.

küpelere kullanılmaktaydı.¹²⁶ Timur döneminde düğün de giyilen kıyafetler hakkında bilgi veren Yezdi şöyle söylemektedir; şehzade İskender ile Bikisi sultanın evlilik töreninde Timur'un eşleri için "her birisi zamanın Belkıs'ı olan hanımlar, başlarında altın boğtaklar ve altınla dikilmiş elbiseler içinde tahtlarında güneş gibi parlıyorlardı."¹²⁷

Timur'un ölümünden sonraki dönemlerde özellikle Herat kültürel faaliyetlerin merkezi haline gelmiştir. Sanatın gelişmesi ve barış ortamının hâkim olmasıyla birlikte refah durumu ve yaşam tarzında belirgin farklar olmaya başlamıştır. Şahruh dönemi başlayan bu sanatsal faaliyetler Hüseyin Baykara ve oğulları zamanında daha da belirgin bir hale gelmiştir. Timurlu Rönesans'ı dediğimiz bu dönemde Herat, moda merkezi haline gelmiştir. Bu sanatsal ortam Timurlu kıyafetlerine de yansımış daha ince işçilikli ve lüks tarzda üretim yapılmıştır.

Başlangıçta İlhanlı dönemine benzer kıyafetleri kullanan Timurlular, bir süre bu tarzda sabit kalmıştır ancak zamanla Timurlu hanedanlığı kendi moda tarzını oluşturmaya başlamış ince işçilikli kumaşlar üretilerek kaliteli kumaşlar kullanılmıştır. Bu durumun minyatürlere yansıdığı da görülmektedir. Devletin kuruluş yıllarındaki Divanı Hacı Kirmani'nin Mesnevisi (1386-88) ile Hamsesi'ne (1396) göre Nizami'nin Hamsesi (1494) arasında kıyafet açısından farklar bulunmaktadır. İlk başlarda İlhanlı ve Celayirli etkisi altında kalmış olan kadın kıyafetleri zamanla kendi üslubunu kazanmıştır.¹²⁸

Kıyafetlerin farklılıklarıyla ilgili ilk değişiklik boylarının kısalması, daha düzgün dikilmesidir. Bacak ve boyun kısmını ortaya çıkaran kıyafetler göze çarpmaktadır. Uzun kollular yerine kısa kollular tercih edilmeye başlamıştır. Bel çizgisi bir kuşak veya kemer kullanılarak vurgulanmaya başlamıştır. Timurlular döneminin sonlarına doğru kadın ve erkek kıyafetleri birbirine çok benzer hale geldi. Bu özellik sonraki dönem Safeviler boyunca da sabit kalmıştır. Timurlu minyatürlerinde kadın yüzlerinde burnun yukarıdan aşağı doğru eğimi, keskin kaşlarla abartılı makyajın kadınlar arasında popüler olduğu kanısı uyandırmaktadır. Ayrıca Timurlu döneminde kıyafet çeşidi İlhanlı dönemine göre artmıştır. Dışarda halkın arasındayken kadınların peçe takma uygulaması yaygınlaşmaya başlamıştır. İlhanlılar ile Timurlu kıyafetleri arasındaki bir diğer fark da giysi katmanlarının miktarında görülmektedir. Timurlular dönemi giysilerinde daha fazla kat bulunmaktaydı. Minyatürlerde, dışa giyilen giysilerinin yaka, kol ve alt kenarları ortaya çıktığı gibi üst üste giyilen farklı giysi katmanları da açıkça görülmektedir. Erkeklerin başlıklarında Moğol etkisi devam ederken kadınlarda başa takılan örtü popülerlik kazanmaya başlamıştır ancak örtülere tüyler konulmuştur.¹²⁹

Timurlularda kadın ve erkeklerin ayakkabıları birbirine benzerdi. Ancak bazı kadın ayakkabıları sade veya işlemeliydi. Genellikle renkleri siyahtı. Timurlu kadınları İran'da daha çok ayak bileklerine yetişmeyen ayakkabılardan istifade ederlerdi. Önü kapalı

¹²⁶ Faegheh, *Costumes and Textile*, s. 91-93.

¹²⁷ Yezdi, *Zafname*, s. 274.

¹²⁸ Faegheh, *Costumes and Textile*, s. 105; Kang, *Asya Türk İslam Minyatür Sanatında Kadın*, s. 26.

¹²⁹ Faegheh, *Costumes and Textile*, s. 129.

terlikleri hem erkek hem de kadınlar giyerdi. Bu tür terlikler sonraki yüzyıllarda da aynen kullanılmıştır. Bazı kadınlar da erkekler gibi çizme giyerlerdi.¹³⁰

Sonuç

Orta Çağ boyunca Timurlu kadınları ile çağdaşları arasındaki en büyük fark kamusal rollerinin önemi idi. Kadınlar, hükümdarın yanındaki en önemli kişilerden birisiydi. Seyyahların da gözlemlediği gibi elçi karşılama, davetlerde, düğünlerde göze çarpıyorlardı ve mimarının önemli hamileriydi. Kadınların önemini Türk-Moğol mirasına atfetmek yanlış olmaz. Ancak yine de bu durumu Timurlu hanedanının meşruiyet sağlama fikrine bağlamak gerekmektedir. Timurlu Hanedanı'nda evlilik konusunda netlik olmadığı kesindir. Özellikle Timur'un nikâhlı eş sayısının 18 olduğunu göz önüne alırsak durum İslami kurallara göre dört eş almanın fazlasıyla dışına çıkmaktadır. Ancak daha sonraki dönemlerde siyasi ittifaklarla birlikte bir harem politikası meydana getirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Timurlular çağdaşlarından farklı bir cariyeye sistemi izlemişlerdir. Bütün bunlar yine iktidarı ayakta tutmak ve meşruiyeti sağlamak içindi diyebiliriz. Ayrıca pek çok kadının hanedanın birden fazla üyesiyle evli olması da kadınlarının kimliğini ve bağımsızlık derecelerini öne çıkaran bir unsurdur. Timurlu hanedanındaki kadınların eş veya anne olarak çevrelerindeki hükümdar ve emirleri faaliyetleriyle olumsuz etkilemedikleri gibi doğrudan hükmetme veya askerî yetki kullanmadıkları da görülmektedir. Devlet işlerine farklı şekillerde katılmışlardır. Timurlu Hanedan kadınları, prestijlerini kamusal binaların yapımı için kullanıyorlardı. Bu durum finansal güçlerinin oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Eski Türk geleneklerinde de görülen kadınların erkeklerin yanında savaşa katılması ve onlar gibi ata binip kılıç kullanması Timurlu kadınlarının da en önemli maharetlerinden birisiydi. Dönemin kaynakları günlük yaşamda rol alan kadınlar hakkında çok az bilgi içermektedir. Ancak kaynaklar Timurluların gittikleri her yere kadınları götürdüklerini söylemektedir. Bu bilgiyi yabancı seyyahlar da teyit eder. Hanedan dışındaki kadınların eğitilmiş ve entelektüel olduğu, toplumca kabul edilen şair kadınların varlığından anlaşılmakta olup çağının çok ötesinde yaşam sürdükleri görülmektedir.

¹³⁰ Yusufpür, *Berresi-yi Tahlili*, s. 166.

Kaynaklar

- Ackerman, Phyllis, “İslam Concuers with sword”, *Ciba Review*, vol:97 Ciba Limited, Switzerland: Basle, 1953.
- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Alan, Hayrunnisa, “Bir Timurlu Hanımı: Gevherşad Ağa ve Tarhani Emirler”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, Ed. M. Ersan- Nejdet Bilgin- Turan Gökçe, İzmir 1999, s.231-248.
- Alan, Hayrunnisa, “Timurlularda Hükümdar ve Ailesi, Tarih Boyunca Saray”, *Hayatı ve Teşkilatı Sempozyumu*, İ.Ü. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s.63-77.
- Ali Şir Nevai, *Majale al-Nafayes*, Ed. Ali Aşgar Hekmat, Tahran, 1323/1944.
- Anay, Harun, *Celâleddin Devvânî Hayatı, Eserleri, Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- Abdurrezzak Semerkandi, *Matla-ı Sadeyn ve Mecma-i Bahreyn*, Trc. Asaniddin Urumbayev, C. II Taşkent: Özbekistan Neşriyatı, 2008.
- Aksoy, İlhan, “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/16, Kış/2011, s.11-19.
- Arbabadah, Nushin, “Women and Religious Patronage in the Timurid Empire”, *Afghanistan’s Islam: From Conversion to the Taliban*, Ed. Nile Green, 56-70, California University of California Press, 2017.
- Balabanlılar, Lisa, “The Begims of the Mystic Feast: Turco-Mongol Tradition in the Mughal Harem”, *The Journal of Asian Studies* 69/1, 2010, 123-147.
- Barthold, Vasilij Vladimiroviç, *Uluğ Beg ve Zamanı*, Trc. İsmail Aka. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Beyani, Şîrin, *Moğol Dönemi İran’ında Kadın*, Trc. Mustafa Uyar, TTK, Ankara 2018.
- Can, Sevim, “Büyük Selçuklu Devleti’nde Siyasi Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması (Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Büyük Selçuklu Tarihi)”, *Orta Çağda Kadın*, Ed: Altan Çetin, Lotus Yayınevi, Ankara 2011, s.395-419.
- Carpini, Plano, *Moğolistan Seyahatnamesi (13. Yüzyılda Avrupa’dan Orta Asya’ya Yolculuk 1245- 1247)*, Trc. Ergin Ayan, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.
- Cuveyni, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013.
- Çandarlıoğlu, Gülçin, *Orta Asya’da Timuriler*, Çin’de Ming Münasebetleri Ch’en Ch’eng Elçilik Raporları, Mimar Sinan Ün. Matbaası, İstanbul 1995.
- Dalkesen, Nilgün, *Gender Roles and Women’s Status in Central Asia and Anatolia Between the Thirteenth and Sixteenth Centuries*, Basılmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2007.
- Devvani, Muhammed İbn Es’ad. Ahlâk-ı Celâlî, Practical Philosophy of the Muhammadan People, Çev. W. F. Thompson, Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1839.

- Donuk, Abdülkadir, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *İÜFTD*, 33, 1980-81.
- Eberhard, Wolfram, *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev: Nimet Uluğtuğ, İdeal Matbaası, Ankara 1942.
- Eker, Gülin Ögüt, “Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi”, *Erdem*, 2001, C:13, S:37, s.131-158.
- Ergene, Oğuz, “Mecalisü'n-Nefayis'in İçerdiği Biyografik Ögeler”, *Törük*, Yıl:6, Sayı:14, 2018, s.25-59.
- Ergene, Oğuz, “Çağatay Türkçesi Sözlüklerinde Kadınla İlgili Sözlük Birimleri”, *Türklerde Kadın*, Ed: Alparslan Demir, Tuba Tombuloğlu, Oğuz Polatel, Kömen, 2020, s.395-429.
- Muizzü'l Ensab fi Şecereti'l-ensab*, (Anonim), Paris: Bibliotheque Nationale, MS 67.
- Faegheh, Shirazi-Mahajan *Costumes and Textile Designs of the Il-Khanid, Timurid and Safavid Dynasties in Iran from the Thirteenth to the Seventeenth Century* (Doktora Tezi, The Ohio State University, 1985.
- Fasih (al-Din), Ahmad Kwafi, Mujmal-i Fasihi, Ed. M. Farrukh, Vol. 3, Tus: Mashad, 1339/1960.
- Gömeç, Saadettin, “Terken Unvanı Hakkında”, *A.Ü DTCF Türkoloji Dergisi*, 17, 2, 2010 s.107-114.
- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. M. Reşat Uzmen, Ötüken Neşriyat, İstanbul,1980.
- Gulbadan Begim, *Humayunnama* (Persian text); or, The History of Humayun, Ed and trans. Annette S. Beveridge. Royal Asiatic Society, 1902.
- Gündüz, Tufan, “Şah İsmail'in Eşi Taclı Begüm”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51, Ankara 2009, s.223-234.
- Fahrî-i Herevî, Muhammed b. Emîrî, *Tezkire-i Ravzatü'l-Selâtin ve Cevâhirü'l-Acâib*, Nşr. Hüsâmeddîn Râşidî, Haydarâbâd/ Pakistan, 1968.
- Hamid, Usman, Slaves in Name Only Free Women As Royal Concubines In Late Timurid Iran and Central Asia, Concubines and Courtesans Women and Slavery In Islamic History, Oxford University Press, 2017, s.190-206
- Hafız-ı Abru, *Zubdet'üt Tevarih-i Baysunguri I*, Yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadi, Tahran 1380.
- Hafız-ı Abru, *Cinç Opuscules de Hafız-ı Abru*, Ed. F. Tauer, Ceskoslovenska Akademie Ved, Prague 1959.
- İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur*, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.
- İbn Battuta Muhammed Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev: A. Sait Aykut, YKY Yayınları, İstanbul 2016.
- İnan, Abdulkadir, *Makaleler ve İncelemeler I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 1988.
- Jamuluddin, Syed, “Status of Women of The Ruling Timurid Family”, *Proceedings of the Indian History Congress*, 1984, Vol.45, s.790-796.

- Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, Çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- Kang, Taehee, *Asya Türk İslam Minyatür Sanatında Kadın İmgesi*, Basılmamış YL Tezi, İstanbul 2017.
- Çınar, Karadağ Gülay, “Safevi Devleti'nin Güçlü Melikesi Hayrunnisa Begüm” (985-987/1578-1579)”, *Türkiyat Mecmuası*, 21/2, 2011, s.87-104.
- Koçak, Muhammed Emin, *Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin Bir Güç: Timurlu Hanedan Kadınları*, Basılmamış YL Tezi, Ankara 2020.
- Khwandamir, *Habibu's-Siyar*, Tom Three, Trc. Wheeler M. Thackston, Cambridge: Sources of Oriental Languages and Literatures 24, Harvard University, 1994, 3.
- Manz, Beatrice Forbes, “Women in Timurid Dynastic Politics”, *Women in Iran From the Rise of Islam to 1800*, ed. Guity Nashat- Lois Beck, Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2003.
- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk (Bozkırların Son Göçebe Fatih)*, Trc. Zuhul Bilgin, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.
- Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme*, Trc. Necati Lugal. TTK, Ankara 1987.
- Paydaş, Kazım, “Ak-Koyunlu Devleti'nde Siyasi Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu”, *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s.413-428.
- Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't-Tawarikh, Compendium of Chroniclers: A History of the Mongols*, trc. Wheeler M. Thackston, ed. Şinasi Tekin- Gönül Alpay Tekin, Boston: Harvard University Press, 1999.
- Ögel, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001.
- Peirce, Leslie, P., *Harem-i Hümayun*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Clavijo, Ruy Gonzales de, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Trc. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Köprü Yayınları, 2016.
- Sertkaya, Osman F., “Timürlü Şeceresi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 9-10, 1981, s.241-258.
- Sertkaya, Sema, *15. Yüzyıl İtalyan Seyyahlarının Gözüyle İran*, Basılmamış YL Tezi, Ankara 2019.
- Soucek, Priscilla P., “Timurid Women: A Cultural Perspective”, *Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage and Piety*, ed. Gavin R. G. Hambly, St. Martin's Press, New York.
- Sultaniyeli Johannes, *Timur'un Sarayında*, Çev. Ahmet Deniz Altunbaş, Kronik Yayınları, İstanbul 2020.
- Szuppe, Maria, “The Female Intellectual Milieu In Timurid And Post-Timurid Herat: Fahri Heravi's Biography of Poetesses”, “Javaher Ak-Ajayeb”, *Orient Moderno, Nuova*

- Serie*, Anno 15 (76), Nt.2, La Cività Timuride Come Fenomeno Internazionale, Vol: I (Storia-I Timuride e l. Occidente) 1996, s.119-137.
- Şerefeddin Ali-i Yezdî. *Zafernâme*, Trc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Tellioğlu, İbrahim, “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 55, Erzurum 2016, s.209-224.
- Togan, Nazmiye, “Temür Zamanında Aristokrat Türk Kadını”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 5/1-4,1973, s. 3-14.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk –İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993.
- Turan, Osman, “Türkân değil Terken-Terken Unvanı Hakkında” *Türk Hukuk Dergisi*, VI, Ankara 1944, s. 67-73.
- Türker, Özgür, *Nefesten Taşa, Taştan Kâğıda: Türkler ve Moğollarda Tarih Yazıcılığı*, Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken 2014.
- Yusufpur, Sugol, “Berresi-yi Tahlili Tenpuşeshâ-yı Merdân der Asr-ı Timurî”, *Târihnâme-i Hârezmî*, 5/ 15, Bahar-1396, s.143-176.
- Yüksel, Musa Şamil, “Meşruyet Kaynağı Olarak Timurlu Kadını”, *Ekev Akademi Dergisi*, 14/45 Güz 2010: 237-246.
- Yüksel, Musa Şamil, “Timurlularda Kadın”, *Orta Çağ'da Kadın*, Ed. Altan Çetin, Lotus Yayınevi, Ankara 2011, s. 569-592.
- Yüksel, Musa Şamil, “Türk Kültüründe “Levirat” ve Timurlularda”, *Turkish Studies: International Periodical for the Languages*, 5/3, 2010, s.2028-2058.
- Woods, John, *The Aqqoyunlu: Clan, Confederation, Empire*, University of Utah Press, Salt Lake City 1999.
- Woods, John E., *The Timurid Dynasty*, Indiana University, Bloomington 1990.
- Zahüriddin, Muhammed Babür, *Baburnâme, (Babur'un Hatıratı)*, C:1- II, Trc. Reşit Rahmet Arat, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.